

GLOSSARI TERMINOLÒGIC I ICONOGRÀFIC DE L'OFICI DE FERRER I LES SEVES ACTIVITATS PRODUCTIVES (S. XIV-XV)

LLUÏSA AMENÓS¹

RESUM

L'any 2005 es va llegir a la Universitat de Barcelona una tesi doctoral sobre l'activitat i les produccions dels ferrers a l'obra de la Seu de Barcelona en època medieval. La recerca s'ha articulada a partir de l'estudi sistemàtic de les fonts documentals conservades: la sèrie de llibres de l'obra de la Catedral de Barcelona, conservada a l'Arxiu Capitular, la documentació notarial conservada a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i al mateix Arxiu Capitular i la documentació gremial i els inventaris de ferrers conservats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

El buidatge documental ha estat molt fèrtil en dades i la seva ordenació i sistematització ha donat lloc a diversos catàlegs i corpus documentals específics. Un d'aquests corpus és el glossari terminològic sobre l'activitat i les produccions dels ferrers, l'objectiu del qual és servir de manual d'ús als professionals de les diverses disciplines històriques. Les dades procedents de les fonts escrites es completen amb l'inventari d'elements de serralleria documentats en la plàstica catalana al llarg dels segles medievals. Per a elaborar el buidatge de les fonts iconogràfiques, ens hem servit del fons fotogràfic d'art català aplegat a l'arxiu de l'Institut Amatller d'Art Hispànic, on hem consultat els apartats de pintura –pintura mural, sobre taula i miniatura–, escultura i, en menor mesura, orfebreria i tapisseria.

Paraules clau: ferro, ferrers, forja, glossari, obra arquitectònica, oficis artesans.

1. Per a elaborar aquest treball hem comptat amb la col·laboració del paleògraf Gabriel Martínez Ferrà, que ha corregit els textos escrits en llengua catalana i ha transcrit els escrits en llatí. Totes les imatges d'aquest article provenen de l'Arxiu fotogràfic de l'Institut Amatller d'Art Hispànic, i agraïm la col·laboració de Santiago Alcolea.

Les fonts documentals generades per una obra arquitectònica permeten estudiar amb tot detall els diversos oficis vinculats a la construcció. A través de les seves pàgines és possible reconstruir els secrets de treball d'una gran quantitat d'oficis artesans ja desapareguts.

L'any 2005 vaig llegir a la Universitat de Barcelona la meua tesi doctoral sobre l'activitat i les produccions dels ferrers a l'obra de la Seu de Barcelona en època medieval.² La recerca es va articular a partir de l'estudi sistemàtic de les fonts documentals conservades: es va consultar principalment la sèrie de llibres de l'obra de la Catedral de Barcelona, conservada a l'Arxiu Capitular, i la documentació notarial conservada a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i al mateix Arxiu Capitular. També es va consultar la documentació gremial i els inventaris de ferrers conservats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.³

El buidatge documental ha estat molt fèrtil en dades i la seva ordenació i sistematització ha donat lloc a diversos catàlegs i corpus documentals específics. Un d'aquests corpus és el glossari terminològic sobre l'activitat i les produccions dels ferrers, l'objectiu del qual és servir de manual d'ús als professionals de les diverses disciplines històriques. El glossari —que és obert— recull tota la informació que hem pogut localitzar sobre l'utilatge, el processos tècnics i els productes fabricats pels ferrers. Aquests tres blocs temàtics resten subdividits a la vegada per subàrees que inclouen un registre d'entrades ordenades alfabèticament. Cada entrada recull la definició recollida en el *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB), el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines o, en el seu defecte, el *Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció* de Miquel Fullana. Hem tingut en compte també els estudis etnogràfics a

2. AMENÓS, LLUÏSA; *L'activitat i les produccions dels ferrers en el marc de l'arquitectura religiosa catalana* (s. XI-XV), 2 vols., Tesi doctoral llegida a la Universitat de Barcelona, 2005.

3. AMENÓS, LLUÏSA (estudi); MARTÍNEZ FERRÀ, GABRIEL (paleografia); "Fonts per a l'estudi de les arts del ferro aplicades a l'arquitectura", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi*, XVIII, 2004, pàgs. 35-65; AMENÓS, LLUÏSA; "Reixeria gòtica a la Catedral de Barcelona", *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. XIX (2005), pàgs. 87-116.

l'abast, molt especialment el recull efectuat per nosaltres mateixos al taller del ferrer Jaume Casals (Avià, Berguedà), la qual cosa ens ha permès acceptar o desestimar alguns dels significats documentats.⁴ Finalment, cada veu s'ha acompanyat d'un o més exemples il·lustratius procedents del context lingüístic original.

Les dades procedents de les fonts escrites es completen amb l'inventari d'elements de serralleria documentats en la plàstica catalana al llarg dels segles medievals. Les tipologies representades compten amb una làmina on s'hi recullen les diverses variants i se'n precisen les referències cronològiques. Per a elaborar el buidatge de les fonts iconogràfiques, ens hem servit del fons fotogràfic d'art català aplegat a l'arxiu de l'Institut Amatller d'Art Hispànic, on hem consultat els apartats de pintura –pintura mural, sobre taula i miniatura–, escultura i, en menor mesura, orfèbreria i tapisseria.

A manera de conclusió, podem afirmar que totes les tipologies documentals consultades han resultat riques en informació: els inventaris i els llibres d'obra ofereixen una gran quantitat de dades sobre l'utilatge, les tècniques i els productes fabricats pels ferrers i deixen entreveure la riquesa terminològica associada a aquest ofici. Així mateix, permeten reconstruir amb precisió l'activitat duta a terme pels ferrers al llarg del període estudiat, i en especial, les pautes de treball, les tipologies produïdes i la biografia dels seus protagonistes. Les fonts documentals i literàries són claus per a l'estudi de la *praxis* de l'ofici i la seva realitat professional i aporten una gran quantitat d'informació sobre l'organització dels tallers, la varietat tipològica de l'utilatge i les diverses tècniques de treball.⁵ Però sobretot, són testimoni de la perduració i invariabilitat de l'ofici des d'època medieval –i segurament des de molt temps abans– fins al segle XX.

Igualment riques són les fonts documentals a l'hora d'aportar-nos informació sobre l'activitat dels ferrers en l'obra arquitectònica, on acomplien una funció de tipus auxiliar que s'articulava a l'entorn de

4. AMENÓS, LLUÏSA; *Glossari de l'ofici de ferrer*, Beca de recerca concedida pel Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, Generalitat de Catalunya, 2005.

5. AMENÓS, LLUÏSA; "L'ofici de ferrer a la Catalunya Medieval", *Butlletí Arqueològic*, núm. 26, 2004, pàgs. 175-217.

quatre especialitats bàsiques: el manteniment, fabricació i reparació de l'utilatge emprat pels treballadors de la construcció, la fabricació de clavassó i ferramentes destinades a l'estructura de l'edifici, la fabricació i l'adob d'elements de serralleria i la confecció d'objectes d'ús litúrgic i d'obres de forja monumental.

ACERAR

(Acerar, açerar, encerar)

Revestir d'acer la punta o el tall d'una eina de ferro, amb l'objectiu d'endurir-li, per tal que pugui tornar a foradar o tallar amb facilitat.⁶

Tècnicament, suposa afegir acer a la punta o al tall de l'eina mitjançant la soldadura per forja.⁷ L'acer és ferro pur combinat amb una quantitat determinada de carboni que, al trempar-lo, adquireix una gran duresa. En els llibres d'obra, són nombrosos i regulars els pagaments per aquest concepte i inclouen un nodrit grup d'eines: malls, martells, pics, escodes, broques, etc: “*un may que ha acerat, de dos caps, en lo qual ha posades VI lliures de açer*”.⁸

Resulta curiós el pagament efectuat a Ramón Despuig, el 15 de juliol de 1385, per “*per IIes càvechs, e per I^a picaça, en què posà ferro*”.⁹ Creiem que es deuria referir a posar acer.

AFILAR

(Apuntar)

*Aprimar el tall o la punta de les eines.*¹⁰ *Afilat la tija dels claus: “clavó veyà, que avia apuntada e dreçada”.*¹¹

AFILADOR-A

(Afilador)

Eina de ferrer. Instrument que serveix per afilar eines. Sol con-

6. ALCOVER, ANTONI MARIA; MOLL, FRANCESC DE B; *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB), Palma de Mallorca, vol. I, pàg. 126.

7. AMENÓS, LLUÏSA; BERNADES, JAUME (direcció); *L'ofici de ferrer. Estudi de les eines, els processos i els productes d'un ferrer rural*, 2 vols., 2000 [inèdit] pàg. 80.

8. Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB), Llibre de l'Obra 1417-19(2), fol 32.

9. ACB, Ll. o. 1385-87, fol. 19v.

10. DCVB, vol. 1, pàg. 251.

11. ACB, Ll. o., 1391-93, fol. 12.

sistir en un tros de pedra o d'altra matèria capaç de menjar els petits regruixos del metall, i s'usa passant-hi i repassant-hi el tall de les eines per damunt, després d'esmolat-les¹²: “*Un afilador*”.¹³

ANELLA

(*Anella, anel, aneil*)

Cèrcol petit de ferro: “*anels qui entraren en les loses de la sepultura dels senyor de canonges*”;¹⁴ “*anel de ferre qui entra an la dita font*”.¹⁵

A Tortosa, apareix amb el significat d'un cercol fixat a la part forana d'una porta, que serveix per acompanyar-la quan es tanca: “*aneils per a les portes de la segristia*”.¹⁶

ARMELLA

(*Armella*)

(Vegeu “Forrellat”)

ARMELLES (?)

(*Bermelles*)

(Vegeu “Forrellat”): “*I forraylat stanyat ab son pany e clau e barmelles, qui fo mes en les portes del portal de la sala major*”.¹⁷

BAGA

(*Baga, bagua*)

La baga designa l'anella de cadena i, per extensió, la mateixa cadena:¹⁸ “*bagues de ferra que féu per lliguar les peres del sepulcra*”;¹⁹ “*una bagua que fou a la caxa*”.²⁰ (Vegeu també “Cadena”)

12. DCVB, vol. 1, pàg. 250.

13. ACB, Ll. o. 1385-87, fol. 82.

14. ACB, Ll. o. 1375-77, fol. 18v.

15. ACB, Ll. o. 1375-77, fol. 84v.

16. ALMUNI BALADA, VICTÒRIA; *L'obra de la Seu de Tortosa* (1345-1441), Dertosa. Cooperativa Gràfica Dertosense Editorial, Tortosa 1991, pàg. 157.

17. MADURELL I MARIMON, JOSEP MARIA; “Notes de vocabulari de l'art antic de la construcció”, *Miscel·lània Aramon i Serra*, vol. III, (Estudis Universitaris Catalans, vol. XXV), Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1983, pàg. 341.

18. DCVB, vol. 2, pàg. 193.

19. DOMENGE I MESQUIDA, JOAN; “Guillem Morey a la seu de Girona (1375-1397). Seguiment documental”, *Lambard*, IX, 1997, pàg. 129.

20. ACB, Ll. o. 1421-23 (1), fol. 74.

BALANCES*(Balanses)*

Barra suportada en el seu punt mig, en els extrems de la qual van penjats dos plats, l'un destinat a rebre el cos a pesar i l'altre els pesos: “*Balanses grans de pesar ferro ab sos pesos*”.²¹

BALDA*(Balda)*

“Peça llarguera de ferro o d'altra matèria resistent, que per un cap va clavada a una fulla de porta o de finestra, y per l'altre cap s'encaixa ab una altra pesa travadora situada en l'altra fulla o en la paret, de manera que quedi closa en fort la porta”:²² “*una balda, per la porta de la cambra del porter*”.²³

Apareix documentat també el “*cornet de balda*”,²⁴ però desconeixem a què correspon exactament. Podria tractar-se tanmateix de la peça travadora on encaixa la pesa llarguera.

La balda podria designar també una anella per tancar la porta: “*una balda gran per tancar la porta*”.²⁵

BALDA (?)*(Balba)*

“*una balba per les dites portes*”.²⁶

BALDÓ*(Baldó)*

Peça de ferro o de fusta que serveix per travar un pany, una porta o una finestra. Designa també l'anella per trucar a la porta:²⁷ “*per un baldó, per la porta de la claustra*”.²⁸

21. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-16. 1494, febrer 26. Encant d'Alexandre Gober, ferrer, i Joan Bac, fuster, fol. 2v.

22. DCVB, vol. 2, pàg. 211.

23. ACB, Ll.o., 1487-89, fol. 74.

24. ACB, Ll. o. 1441-43, fol. 51v.

25. ACB, Ll. o. 1455-57, fol. 98.

26. ACB, Ll. o. 1437-39, fol. 126v.

27. DCVB, vol. 2, pàg. 214.

28. ACB, Ll. o. 1437-39, fol. 147.

BALDOFELLA O BALDUFELL*(Bardofella, bardonella)*

Altres elements de tancament eren la bardofella i la bardonella, documentades a Tortosa:²⁹ “*doni al dit ferrer per lo sobrepayn que féu a la porta de la obra uers lo forn e una bardofella*”.³⁰

Si bé Victòria Almuni creu que es tracta de baldufells, podria referir-se a l'actual baldovella, ço és, l'anella de ferro o de metall amb una espiga que va empernada a la paret o a una porta:³¹ “*costa pany e clau.IIII. bardonelles per la porta noua*”.³²

BARRA*(Barra)*

Es tracta d'un element bàsicament funcional, tot i que, en alguns casos, presenta una certa voluntat ornamental: “*Una barra de ferre obrada de cinch palms e mig de larch, ab hun pany e hun alacrà als caps*”.³³ Malgrat les abundats mostres conservades de l'ús ornamental dels rostres zoomorfs, ens costa imaginar-nos la representació d'un cap d'escorpió a l'extrem d'una barra, motiu pel qual ens inclinem a pensar que es tractaria més aviat d'un perfil que recordaria alguna part d'aquest animal.

Les barres es protegien de l'oxidació mitjançant un bany d'estany: “*fransisas o braras stanyades*”.³⁴

BARRINA*(Barrina)*

Instrument que consisteix en una barra d'acer o de ferro acerat que, prop de la punta, té espirals i, per l'altre cap, du un mànec en-

29. Al *Diccionari Català-Valencià-Balear*, només apareix documentat el terme bardofella i designa una gafa per aturar el morteret d'una roda de carro. DCVB, vol. 2, pàg. 216.

30. ALMUNI 1991, pàg. 162.

31. DCVB, vol. 2 pàg. 214. Vegeu també GRIERA, Antoni; “La Casa Catalana”, *Bulleti de Dialectologia Catalana*, Vol. XX, 1932, pàg. 118.

32. ALMUNI 1991, pàg. 162.

33. DCVB, vol. II, pàg. 309 (doc. 1484).

34. ACB, Ll. o. 1433-35, fol. 100.

trevesat. Serveix per a foradar cossos durs.³⁵ Se'n documenten de diversos tipus: “*Barrines de perna*”, “*barrines longues*”, *Barrines de mig cayrat creegut*”, “*barrines de mig cayrat sotil*”.³⁶

BARRINAR

(*Barrinar*)

Foradar amb barrina, ço és, amb un instrument consistent en una barra d'acer o de ferro acerat, amb estries en espiral a la punta, i un mànec entravessat a l'altra extrem:³⁷ “*metre la dita virola y per barrinar-le*”.³⁸

BARROBÍ

(*Barrobí*)

Barrina grossa que empren els fusters de carros per fer forats a peces gruixudes, com cubes de carro, arbres de molí, etc.:³⁹ “*Barrubí descaliuar*”.⁴⁰

BATRE

(*Batre*)

Picar una peça de metall amb un martell, per tal de reduir-la a la més poca gruixària possible:⁴¹ “*a batut XXXVI sous per una rexa vella*”;⁴² “*a batut un quintar de ferro macho*”.⁴³

BAULA

(*Baula*)

Peça llarguera de ferro o d'altra matèria resistent, que per un cap va clavada a un batent de porta, i per l'altre cap s'encaixa amb una altra peça travadora situada en l'altra fulla o en la paret, de manera

35. DCVB, vol. II, pàg. 329.

36. MADURELL I MARIMÓN 1983, pàg. 341.

37. DCVB, vol. 2, pàg. 302.

38. ACB, Ll. o. 1403-05 (2), fol. 13v.

39. DCVB, vol. II, pàg. 332.

40. MADURELL I MARIMÓN 1983, pàg. 341.

41. DCVB, vol. 2, pàg. 342.

42. ACB, Ll. o. 1495-97, fol. 72.

43. ACB, Ll. o. 1493-95, fol. 71v.

que la porta quedi closa en fort:⁴⁴ “*I^a baula qui pesa VII lliures*”.⁴⁵

La baula es fixava mitjançant el “*pont de baula*”.⁴⁶

Es troba documentada, també, la baula de luquet. L'equivalent actual podria ser el “lluquet” o “llunquet” i faria referència a una peça petita i prima:⁴⁷ “*I^a baula de luquet*”.⁴⁸

BAULÓ

(*Bauló*)

Peça de ferro o de fusta que serveix per travar un pany, una porta, o una finestra:⁴⁹ “*un bauló que ha mis per tanir la porta, ab dos anells*”.⁵⁰

Es troba documentat també el bauló de luquet. L'equivalent actual podria ser el “lluquet” o “llunquet” i faria referència a una peça petita i prima:⁵¹ “*I bauló de luquet*”.⁵²

BERNAT (?)

(*Barra*)

Barra de ferro que per un cap va penjada al brancal d'una porta, i per l'altre té un ganxo o colze que encaixa dins una anella de la porta per tancar-la en fort, de manera que la barra forma triangle amb la línia de la porta i amb el brancal:⁵³ “*per una barra de ferro, qui s'encastà en la paret, per la tancadura de la porta de la fusta de roura de Flandes*”.⁵⁴

44. DCVB, vol. II, pàg. 388.

45. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 124v.

46. ACB, Ll. o. 1387-89, fol. 12v.

47. DCVB, vol. 7, pàg. 87. El llunquet era una tija de cànem, de camuixa o d'altre vegetal poc consistent amb què s'encenia la flama.

48. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 124v.

49. DCVB, vol. 2, pàg. 388.

50. ACB, Ll. o. 1431-33, fol. 39v.

51. DCVB, vol. 7, pàg. 87.

52. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 124v.

53. DCVB, vol. 2, pàg. 404.

54. ACB, Ll. o. 1463-65, fol. 111.

BOTAVANT

(*Botavant, botevant*)

Eina de ferrer en forma de pala rectangular, amb l'extrem tallant i els laterals contornejats per unes petites vores verticals. Té mànec de fusta piriforme. Serveix per rebaixar l'ungla de les bèsties: "*Ítem, tres botavans*".⁵⁵

Un botavant exactament igual als actuals, juntament amb un desferrador, apareix representat al retaule dedicat a Sant Sebastià i Sant Eloi, datat a la segona meitat del segle XV (MNAC, núm. inv. 15.905).⁵⁶

BRANDONERA

(*Brandonera*)

Atxer en forma de canelobre o de caixa per sostenir molts brandons:⁵⁷ "*una verga de la una brandonera*".⁵⁸

Les brandoneres en forma de canelobre constaven d'una tija vertical acabada en punta, anomenada broca: "*vuyt broques, foren per les brandoneres qui stan sobre les scales de Santa Eulàlia*".⁵⁹

Les broques podien ser llises o bé presentar un perfil espinós: "*broques spinoses*".⁶⁰

Les brandoneres s'ornamentaven amb una capa de policromia que, en alguns casos, representava motius heràldics: "*pintar una brandonera, ab les armes de la Seu e de Santa Eulàlia*".⁶¹

55. AHCB, Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-16. 1494, febrer 26. Encant d'Alexandre Gober, ferrer, i Joan Bac, fuster, fol. 1.

56. Que la tasca de ferrar deu haver canviat poc els darrers segles ho palesa l'escena representada al retaule de la seu d'Elna, on s'hi veu l'acte de ferrar un cavall inquiet, tancat dins d'una mena de gàbia amb esquelet de fusta. Aquest instrument, anomenat "poltre", estava encara en ús durant els anys cinquanta del segle XX.

57. DCVB, vol. 2, pàg. 584. El mateix DCVB documenta també la brandonera en forma de banc: "*per portar los banchs o brandoneres hon staran los siris qui iran a la sepultura*".

58. ACB, Ll. o. 1479-81, fol. 79v.

59. ACB, Ll. o. 1479-81, fol. 80v.

60. ACB, Ll. o. 1431-32 (Claustre I), fol. 7.

61. ACB, Ll. o. 1495-97, fol. 63v.

BROCA*(Broca)*

Sinònim de trepant. Peça d'acer perforadora que, aplicada a un filaberquí, serveix per a foradar fusta, pedra, ferro, etc.⁶²

El mot broca es refereix a la punta de qualsevol eina, tal i com es desprèn de la descripció d'una escoda amb dues broques, citada al punt anterior, o d'un martell: "*broques e caps de martells*".⁶³

BULLIR*(Bullir, bulir)*

Actualment, consisteix en retornar al ferro la seva forma i resistència originals, mitjançant operacions de forja i trempatge.⁶⁴

Pel que es desprèn de la documentació, en època medieval tindria un significat semblant. Ens ho confirmen els nombrosos pagaments per "*bullir I mall e I capmartell*",⁶⁵ o per "*bullir tascons*".⁶⁶

BULLIR (?)*(Calent)*

Potser sinònim de bullir: "*per I martell que ha calent*".⁶⁷

CADENA*(Cadena)*

Lligam format d'anelles o altres peces més o menys closes, enllaçades o articulades cadascuna amb les immediates.⁶⁸ Cadascuna de les anelles reb el nom de malla:⁶⁹ "*una cadena de quatre malles*".⁷⁰

Vegeu també "Baga".

62. FULLANA, MIQUEL; *Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció*, Col·lecció "Els treballs i els dies", Editorial Moll, Mallorca, 1995, pàg. 355.

63. ACB, Ll. o. 1385-87, fol. 41.

64. AMENÓS - BERNADES 2000, pàg. 81. DCVB, vol. 2, pàg. 733.

65. ALMUNI 1991, pàg. 166.

66. ACB, Ll. o. 1387-1389, fol. 16v.

67. ACB, Ll. o. 1411-13 (2), fol. 30v.

68. DCVB, vol. 2, pàg. 728.

69. DCVB, vol. 7, pàg. 171.

70. ACB, Ll. o., 1479-81, fol. 80.

CADENAT*(Cadenat)*

Pany de maleta; tancadura mòbil que es subjecta amb pern a la porta o altra cosa que cal tenir tancada, i que té una mitja anella que passa per dins les armelles dels pern i és la peça que es subjecta per l'acció del pestell:⁷¹ “*Cadenat, pany e clau*”.⁷²

CALÇA*(Calça)*

Anella de ferro més o menys ample que els captius portaven a la cama:⁷³ “*calçes de ferre*”.⁷⁴

CALÇAR*(Calçar, calçà)*

Afegir ferro a la fulla d'una eina quan està gastada:⁷⁵ “*I^a scoda, que avia calçada, en la qual avia posades Iles lliures e miga de acer*”.⁷⁶

Tècnicament es devia treballar amb la llima: “*I may, que asserà e-l calsa de limes*”.⁷⁷

CANALOBRE*(Candalobrerera)*

Actualment és un sinònim de canelobre: “*candalobrerera de Santa Eulalia*”.⁷⁸

CANELOBRE*(Canalobre)*

Estri consistent en un peu o columna que té una o algunes dolles

71. DCVB, vol. 2, pàg. 807.

72. MADURELL I MARIMÓN 1983, pàg. 344.

73. DCVB, vol. 2, pàg. 761.

74. ACB, Ll. o. 1411-13 (2), fol. 49.

75. DCVB, vol. 2, pàg. 763.

76. ACB, Ll. o., 1413-15(1), fol. 62.

77. ACB, Ll.o., 1421-23(1), fol. 81v.

78. ACB, Ll. o. 1477-79, fol. 60v.

per sostenir verticalment una o vàries candeles:⁷⁹ “*I canalobre gran que féu adobar*”.⁸⁰

CANILLA

(*Canylla*)

Segons el DCVB, la canilla és el rodet de fil que va dins la llançadora de la màquina de cosir:⁸¹ “*canyilles per lo carretó*”.⁸²

CANTONERA

(*Canotena*)

Peça de metall o altra matèria forta, generalment de forma triangular, que es posa com a reforç a cada cornaló d'una caixa, de les cobertes d'un llibre, etc:⁸³ “*cantoneras de la dita porta*”;⁸⁴ “*Cantoneres de ferro ops de les caixes*”.

CAPMARTELL

(*Capmartell*)

Martell gros que empren els mestres de cases. Per un cap té punta, i per l'altre té cabota plana:⁸⁶ “*capmartell*”.⁸⁷

CARGOL (?)

(*Strenyedor*)

Eina de ferrer. Possiblement, es tractaria d'una mena de cargol o mordassa per subjectar les peces de ferro: “*un strenyedor*”.⁸⁸

79. DCVB, vol. 2, pàg. 824.

80. ACB, Ll. o. 1401-1403, fol. 2.

81. DCVB, 2, pàg. 828.

82. ACB, Ll. o. 1419-21 (1), fol. 104.

83. DCVB, vol. 2, pàg. 843.

84. ACB, Ll. o. 1419-21 (1), fol. 104.

85. DCVB, vol. 2, pàg. 843.

86. DCVB, vol. 2, pàg. 883.

87. ACB, Ll. o. 1419-21 (1), fol. 92.

88. SERRA I VILARÓ, JOAN; *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius. Institucions Socials*, Vol. II, Centre d'Estudis Baganesos, Bagà, 1989 [1947], pàg. 405.

CÀVEC*(Càvech)*

Espècie d'aixada que té la fulla ampla de la part posterior i estreta de la part anterior, de manera que resulta de forma trapezial o triangular i serveix per a cavar:⁸⁹ *“I càvech que adobà”*.⁹⁰

Hem trobat documentat un altre tipus de càvec que, per la descripció, hem imaginat de perfil corbat: *“un càvech que tornà del ull fins a la punta”*.⁹¹

CÈRVOL*(Cèrquol, Cèrqual, sèrquol)*

Anell de reforç o abraçadora que ceneix un element per augmentar la seva resistència:⁹² *“dos cèrquals per obs de la grua”*.⁹³

També designa el cercol de ferro que protegeix la roda de la carreta o reforça les parets de les portadores i les ferrades o galledes de fusta:⁹⁴ *“per lo cèrquol de la carreta a adobar”*;⁹⁵ *“cinc cercles nous, que mes de ferro, que mes en les galledes de forma major (...)”*.⁹⁶

CLAU*(Clau)*

Barreta de ferro o d'altra matèria sòlida, de gruix i llargària variable, amb punta a un cap i cabota a l'altre que, feta entrar a cops de martell, serveix per mantenir unides dues peces.⁹⁷

El conjunt de claus comprats al llarg de l'any per la fàbrica rebia el nom de clavó, que correspondria a la clavasó actual: *“Compte d'en Berenguer Bertran, ferrer, de la clavó e de les barres del croer major”*.⁹⁸

89. DCVB, vol. 3, pàg. 82.

90. ACB, Ll. o. 1411-13 (2), fol. 7.

91. ACB, Ll. o. 1419-21 (1), fol. 84v.

92. FULLANA 1995, pàg. 100.

93. ALMUNI 1991, pàg. 168.

94. ACB, Ll. o. 1377-79, fol. 139. VALLÈS 1987, pàg. 53 i nota 3.

95. ACB, Ll. o. 1377-79, fol. 139.

96. ACB, Ll.o., 1417-19(2), fol. 52v.

97. DCVB, vol. III, pàg. 195.

98. ACB Ll. o. 1379-83, fols. 26v i 27. VALLÈS 1987, pàg. 173-174, doc. núm.1.

A Tortosa, es documenta un llibre específic per als comptes d'aquests elements.⁹⁹

Els llibres d'obra ens permeten conèixer la gran diversitat de claus emprats. A la seu de Tortosa, s'han documentat les següents tipologies:

- De lliura: "*compri III lliures de claus de lira*".¹⁰⁰
- De quart: "*prengui d'en Mamufet claus de quart*".¹⁰¹
- De terç: "*claus de terç*".¹⁰²
- Uibro/Uibrons: Almuni el relaciona amb l'antic brivó, un tipus de rebló:¹⁰³ "*doni per VIII uibrons que féu per obs del taulell*".¹⁰⁴
- Rablons: Clau de forma cilíndrica, amb una grossa cabota, al qual, un cop ficat dins el forat corresponent, se li forma una segona cabota batent o comprimint l'altre extrem, i que és usat per unir o subjectar dues o més peces de ferro:¹⁰⁵ "*per XVII rablons obs delles dites rexes*".¹⁰⁶

A la seu de Barcelona hem documentat un nombre més elevat de varietat de claus:¹⁰⁷

- Agut: Clau petit molt usat en la construcció de barques: "*per I agut que féu obs de la finestra de la capella*"¹⁰⁸; "*Ha en la ferrera aguts en mig cayrat en una coffa*"¹⁰⁹. Se'n documenten nombroses tipologies:

99. ALMUNI 1991, pàg. 170-171.

100. ALMUNI 1991, pàg. 170.

101. ALMUNI 1991, pàg. 170.

102. ALMUNI 1991, pàg. 170.

103. DCVB, vol. 2, pàg. 606.

104. ALMUNI 1991, pàg. 216.

105. FULLANA 1995, pàg. 310.

106. ALMUNI 1991, pàg. 204.

107. Bona part de les nomenclatures documentades coincideixen amb les nombroses tipologies registrades per MADURELL I MARIMON, JOSEP MARIA; "Fargues, martinets i clavaó (Contribució a la seva història)", *Anales del instituto de estudios Gerundenses*, XXI, 1972-1973, pàgs. 190-203. Vegeu també *Diccionari Aguiló* (facsimil), vol. I-II, Editorial Altafulla, Barcelona, 1988 [1914-21], pàgs. 182 i 183 i el DCVB, vol. 1, pàg. 345, on es citen les classes d'aguts que apareixen relacionats en un inventari de l'any 1419: taulats, taulars, de banqueta, de ploma, de galanera i de galaverna.

108. ACB, Ll. o. 1389-91, fol. 85.

109. DCVB, vol. 1, pàg. 345 (doc 1331, Capmany, II, 413).

- “*Aguts de sutil*”:¹¹⁰ aguts de poc gruix.
 - “*Aguts de bordet*”:¹¹¹ vegeu el paràgraf dedicat als claus brodets o brodets.
 - “*Aguts de fulla lavada*”:¹¹² es tractaria potser d’un tipus de clau amb la cabota en forma de làmina prima i alçada.
 - “*Aguts de tern*”.¹¹³
- El terme agut podria ser simplement un sinònim del mot genèric “clau”, tal i com es desprèn de la cita següent: “*paguí per LXXV barquarols obs de clavar les finestres, a rahó de I sou VIII diners lo agut*”.¹¹⁴
- Barquerol: Clau cairat i de cabota petita que s’empra principalment en la construcció de barques:¹¹⁵ “*li pagué per L berquerols*”.¹¹⁶
 - Brodet, brodets [o borders]: Potser es refereix al clau bret, clau punxegut de cada cap que serveix per unir fulles de fusta de la part de llur gruix;¹¹⁷ “*brodets obs de les ymages*”.¹¹⁸
 - Canell: podria referir-se a un clau de tija prima, en al·lusió a l’os prim de la cama i el braç: “*Claus canells*”.¹¹⁹
 - Dinal: El clau gros que servia per clavar portes grosses, embarcacions:¹²⁰ “*claus qui eran dinals mayals, taulars*”.¹²¹ S’usava per a armar les cintres: “*claus dinals per clavar una cindria*”.¹²²
 - Dineral: “*li pagué per CC dinerals*”.¹²³

110. ACB, Ll. o. 1439-41, fol. 67.

111. *Ibid.*

112. ACB, Ll. o. 1417-19 (2), fol. 41.

113. ACB, Ll. o. 1421-23 (1), fol. 53.

114. ACB, Ll. o. 1387-89, fol. 33v.

115. DCVB, vol. 3, pàg. 195.

116. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 125. VALLÈS I BOTEY, AGNÈS; *La construcció de la catedral de Barcelona segons els llibres de l’obra (1325-83)*, (Tesi de llicenciatura inèdita), Universitat de Barcelona, 1987, pàg. 212.

117. DCVB, vol. 2, pàg. 598.

118. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 199v.

119. ACB, Ll. o. 1493-95, fol. 71.

120. DCVB, vol. 4, pàg. 438.

121. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 126. Vegeu un dibuix a GRAELLS, EUDALD; *La indústria dels claus a Ripoll*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1972, lám. pàg. 25.

122. ACB, Ll. o. 1405-07, fol. 15.

123. ACB, Ll. o. 1377-79 (1), fol. 99v.

- Doble - Doblé: clau dobler, o clau cairat, que s'empra per a clavar les taules del pla sobre els "maderos" d'una barca de bou: ¹²⁴ "li pagué per LXXV doblés". ¹²⁵

- Estoperols: Clau curt i de cabota grossa que serveix principalment per a clavar planxes de vaixell: ¹²⁶ "claus estoparols". ¹²⁷

- Ganxats: claus que possiblement tindrien una cabota en forma de ganxo: "Claus guanxats". ¹²⁸

- Mayal, Mayall, Meyals: el DCVB el defineix com un clau de mig diner. Agnès Vallès recull una cita de Monsenyor Carsalade, segons la qual es tracta d'una mena de clau que te la cabota en forma de mall: "li pagué per L mayals". ¹²⁹

- De mig cayrat: "L claus de mig cayrat". ¹³⁰ "de mig cayrat de milloria". ¹³¹

- "Claus de rebera". ¹³²

- Punxa: sinònim de clau: "CC punxes qui seruiren ops dels motlos". ¹³³ De les varietats de punxes, hem documentat les "punxes de fonar", ¹³⁴ les "punxes d'enlistonar", ¹³⁵ les "punxes de panar", ¹³⁶ i les "punxes sens cap". ¹³⁷

- Sagetial - sagittal: Nom d'un clau de determinada grossària del qual desconeixem la forma: ¹³⁸ "li pague per I sagittal". ¹³⁹

- Taular: Clau per clavar taules de barca, documentat el 1432 se-

124. DCVB, vol. 3, pàg. 187.

125. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 26v.

126. DCVB, vol. 5, pàg. 572.

127. ACB, Ll. o. 1463-65, fol. 111v.

128. ACB, Ll. o. 1421-23 (1), fol. 118.

129. VALLÈS 1987, pàg. 212. Vegeu un dibuix a Graells 1971, lám. pàg. 25.

130. ACB, Ll. o. 1375-77, fol. 36v.

131. ACB, Ll. o. 1431-32 (Claustre I), fol. 75v.

132. ACB, Ll. o. 1437-39, fol. 126v.

133. ACB, Ll. o. 1375-77, fol. 44v.

134. ACB, Ll. o. 1459-61, fol. 139v.

135. ACB, Ll. o. 1459-61, fol. 139v.

136. ACB, Ll. o. 1495-97, fol. 64v.

137. ACB, Ll. o. 1495-97, fol. 64v.

138. El mateix DCVB fa referència al document de l'any 1433 esmentat al Diccionari Aguiló, DCVB, vol. 9, pàg. 668.

139. ACB, Ll. o. 1377-79, fol. 54.

gons el Diccionari Aguiló: “*per CCCC taulás, qui entraren en la dite Lotge*”.¹⁴⁰

- Tatxa: Clau curt de cabota grossa i plana i, per extensió, tota mena de clau que no sigui de gran grossària.¹⁴¹ Apareix documentada als llibres d’obra de gairebé totes les seus, bé que a Tortosa es documenta amb poca freqüència. Per aquest motiu, Victòria Almuni creu que sota el terme genèric es designarien indistintament els claus i les tatxes:¹⁴² “*pague per MCC tatxes*”.¹⁴³ A Girona, es documenten diverses tatxes emprades en la confecció d’una cadira episcopal: són tatxes “*bulades, daurades e argentades*” i tatxes menudes.¹⁴⁴ Les tatxes bulades tindrien, possiblement, la cabota volada, és a dir, sostinguda enlaira¹⁴⁵. En la documentació barcelonina, les tatxes apareixen associades al mobiliari i als teixits emprats per cobrir les obertures dels finestrals: “*tatxas de cortina per tatxar los draps de las finestras de la libreria*”.¹⁴⁶

- Claus de tregut.¹⁴⁷

Altres noms de claus fan al·lusió a l’ús, la forma, el tamany o el preu. No sabem, però, si aquests termes definien tipologies diferents, o bé eren noms donats a variants tipològiques que ja comptaven amb un mot específic:

- Claus de carreta.¹⁴⁸

- Claus de rayola, ragola o ragolla: Possiblement es tracti de claus emprats per a clavar les teules: “*claus de rayola*”.¹⁴⁹

- Claus de grandària.¹⁵⁰

140. ACB, Ll. o. 1375-77, fol. 60.

141. DCVB, vol. 10, pàg. 171. Vegeu un dibuix a Graells 1971, lám. pàg. 25.

142. ALMUNI 1991, pàg. 147.

143. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 119.

144. DOMENGE 1997, pàg. 117 i nota 41.

145. El DCVB recull les següents cites: “*Con nós haiam de gran necessitat... VI milia tatxes semblants de la mostra que us trametem*” (doc. 1403); “*Per quatrecentes taxes per a la maneguetta de la nompà*” (doc. 1457); “*Pagui per fil, tatxes e agulles per metre los senyals reals sobre la tomba IIII s*” (doc. 1458). DCVB, vol. 10, pàg. 171.

146. ACB, Ll. o. 1431-33, fol. 34.

147. ACB, Ll. o. 1431-32 (Claustre I), fol. 74.

148. ACB, Ll. o. 1417-19 (2), fol. 34.

149. ACB, Ll. o. 1387-89, fol. 66v.

150. DCVB, vol. 10, pàg. 291.

- “Claus larchs”.¹⁵¹
- “*Claus de luquet*”:¹⁵² faria referència a un clau petit i prim.¹⁵³
- “Claus de I diner”.¹⁵⁴

Apareixen també diverses tipologies de claus “*reforssats*”,¹⁵⁵ així com *clavó veyà*.¹⁵⁶

La punta del clau es revestia sovint amb una capa d'estany, per tal de protegir la fusta de l'oxidació del ferro: “*claus punxes estanyades*”.¹⁵⁷

Tot i que ens situem en un context allunyat dels grans centres constructius, hem recollit també les referències dels llibres de l'obra de l'església de Sant Esteve de Bagà, donades a conèixer per Mn. Joan Serra i Vilaró. Hi consten claus *barradors*,¹⁵⁸ els *tercenchs*, segurament mesclats amb un terç d'un altre material;¹⁵⁹ i els *mercenins*.¹⁶⁰ Serra Vilaró registra també el pagament, l'any 1374, de “*I dotzena de claus qui havien II palms de lonch*” que costaren 5 sous.¹⁶¹ Es tractaria, possiblement, dels claus que es clavaven a les bigues de fusta i servien per penjar-hi objectes diversos, emprats fins al segle XX.

A Girona consten documentats els clavells:¹⁶² “*clauels que féu de ferre*”.¹⁶³

CLAU DE PANY

(*Clau*)

Peça de metall que, introduïnt-la en el forat d'un pany i fent-la

151. ACB, Ll. o. 1427-29, fol. 65v.

152. ACB, Ll. o. 1413-15 (1), fol. 60.

153. DCVB, vol. 7, pàg. 87. El llucet era una tija de cànem, de camuixa o d'altre vegetal poc consistent amb què s'encenia la flama. A. Griera recull el terme “llunquet”, GRIERA 1932, pàg. 300.

154. ACB, Ll. o. 1401-1403, fol. 31v.

155. ACB, Ll. o. 1459-61, fol. 140.

156. ACB, Ll. o. 1379-83, f. 26 v.

157. ACB, Ll. o. 1463-65, fol. 111.

158. DCVB, vol. 2, pàg. 288.

159. DCVB, vol. 10, pàg. 239.

160. SERRA I VILARÓ 1989 [1947], vol. II, pàg. 412.

161. *Ibid.*, pàg. 412.

162. DCVB, vol. 3, pàg. 192.

163. *Ibid.*, pàg. 111.

girar, posa en moviment el mecanisme del pany i serveix per a obrir-lo i tancar-lo:¹⁶⁴ “*per I^a clau e per adobar la tanquadura*”.¹⁶⁵

La “*clau tornajada*”¹⁶⁶ podria ésser la clau de canó, mentre que la clau lloba era de tija massissa:¹⁶⁷ “*I^a clau, loba, que <à> avia feta obs de la porta*”.¹⁶⁸ Segons el DCVB, la lloba és la peça de ferro plana, que forma part del pany i es mou per mitjà de la clau.¹⁶⁹

Les claus penjaven d'un clauer o d'una cadena, tal i com es documenta a la seu de Barcelona: “*pany e clau, ab una cadena de quatre malles*”.¹⁷⁰

CLAVERA

(*Clavera*)

Eina de ferrer, de forma rectangular, proveïda de rangleres d'orificis de diverses mides. Serveix per fer les tiges dels claus o per perfilar una barreta de ferro: “*claveras fer ab XX claus*”.¹⁷¹

Es documenten també el “*mollo de viratons*”,¹⁷² que potser es tractaria d'una clavera per fer aquests tipus de claus.

CLAVILLA

(*Clavilla*)

Peça de fusta o de metall, cilíndric o lleugerament cònic, que es clava a un forat fet a un objecte.¹⁷³ Més específicament, designa l'anella que subjecta el cap del fusell dins el botó de la roda del carro. També designa cadascun dels claus grossos acabats amb un anell de ferro que ajunten els argollats amb la vara del carro:¹⁷⁴ “*clavilles de ferro*”.¹⁷⁵

164. DCVB, vol. 3, pàg. 187.

165. ACB, Ll. o. , 1379-83, fol. 10v.

166. ACB, Ll. o. 1479-81, fol. 81.

167. *DICCIONARI AGUILÓ* 1988 [1914-21], pàg. 322, i vol. I, pàg. 183.

168. ACB, Ll. o. 1413-15 (1), fol. 61v.

169. DCVB, vol. 7, pàg. 36.

170. ACB, Ll. o. 1479-81, fol. 80.

171. SERRA I VILARÓ 1989 [1947], pàg. 411.

172. *Ibid.*, pàg. 405.

173. DCVB, vol.3, pàg. 197.

174. DCVB, vol.3, pàg. 197.

175. *Ibid.*, pàg. 405.

COMPÀS*(Compàs)*

Instrument que consisteix en dues cames de metall, de fusta, etc., unides i articulades per un de llurs extrems, de manera que poden separar-se o acostar-se llurs puntes formant un angle més o menys obert, i serveix per prendre mides, per a senyar circumferències,¹⁷⁶ etc.: “*Compàs de ferro (...) per les gruxes que deuen haver les lates, cabirons e taules*”.¹⁷⁷ “*Compàs de ferre*”.¹⁷⁸

CORNALERA*(Cornallera)*

“L’agafador que surt a cada cap de la samal o portadora i que forma angle agut, amb l’obertura cap avall, de manera que s’hi pot passar una estaca que serveix per al transport de la portadora entre quatre homes”:¹⁷⁹ “*cornalleras de ferro, per un rister que avem fet per buydar l’aygua baneita de las picas*”.¹⁸⁰

DAURAR*(Daurar)*

Recobrir el metall amb una capa o fulla d’or, o bé amb un pigment de color semblant al de l’or:¹⁸¹ “*per pintar e daurar lo cap e coll de drachs del sortidor del seffareyg*”;¹⁸² “*pintar lo cavall de coure de la font ab sisa de olli*”.¹⁸³ La sisa era un mordent d’ocre o de vermelló, cuit amb oli de lli, que els dauradors usaven per fixar els pans d’or.¹⁸⁴

176. DCVB, vol.3, pàg. 197.

174. DCVB, vol. 3, pàg. 197.

175. ACB, Ll. o. 1463-65, fol. 111v.

176. DCVB, vol. 3, pàg. 335.

177. MADURELL I MARIMÓN 1983, pàg. 349.

178. AHCB, Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-5. Barcelona. 3 i 4 de febrer de 1427. Inventari i encant dels béns de Francesc Joan, ferrer, fol. 5v.

179. DCVB, vol. 3, pàg. 547.

180. ACB, Ll. o. 1477-79, fol. 57v.

181. DCVB, vol. 4, pàg. 29.

182. ACB, Ll. o. 1483-85 (1), fol. 121v.

183. ACB, Ll. o. 1497-99, fol. 43v.

184. DCVB, vol. 9, pàg. 929 i COROMINES, JOAN, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial Edicions Catalanes, Caixa de Pensions, Barcelona, 1980 vol.VII, pàg. 947.

Els reixats de ferro eren sovint revestits amb pa d'or, tal i com consta en les reixes de la capella de Santa Pràxedes del Palau Reial de Mallorca: “*per comprar en Valencia MCC panys d'or partit e vermelló e altres colos per pintar lo reixat*”.¹⁸⁵

DENTAR

(*Dentar*)

Refer les dents a les eines de tall:¹⁸⁶ “*Ítem, per III dotzenes de tayans que dentar*”.¹⁸⁷

DREÇAR

(*Dreçar*)

Posar dret allò que està tort.¹⁸⁸ És una tasca molt vinculada al reaprofitament de clavasó vella: “*claus veyls qui dreçà*”.¹⁸⁹

EMBOTIDORA O ESTAMPADORA

(*Stampador*)

Eina de ferrer, que adopta formes diverses, constituïda per un cap que conté una forma decorativa gravada en negatiu, que actúa de motlle, i l'oposat destinat a rebre els cops de martell. Serveix per estampar o embotir formes decoratives a la planxa de ferro: “*un stampador*”.¹⁹⁰

ENCLUSA

(*Enclusa, anclusa*)

Eina de ferrer. Bloc d'acer, compost d'un cos central paral·lelepípedic

185. AGUILÓ I AGUILÓ, ESTANISLAU; “Notes i documents per una llista d'artistes mallorquins dels segles XIV i XV”, *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, vol. XI, 1905-1906, pàg. 29, doc. XV.

186. DCVB, vol. 4, pàg. 131, amb il·lustracions de les eines emprades per dentar. Vegeu també MONTAÑA I MARTÍ, MARIA TERESA; *El treball del ferrer: una quotidianitat secular*. Rosa de Reus, 1996, pàgs.153-154.

187. HOMS ROURICH, CRISTINA; “Los constructores de la catedral de Gerona. Aportación a su estudio (1367-1377)”, *Cuadernos de Historia económica de Cataluña*, núm. 17, 1977, pàg. 141.

188. DCVB, vol. 4, pàg. 597.

189. ACB, Ll.o., 1411-13(2), fol. 32v.

190. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Notarial, Cardona, 128, s.f. Document cedit i transcrit per Andreu Galera i Pedrosa.

i un o dos cossos laterals, anomenats corns: “*una enclusa de ferro gran qui stava en lo piló devant la primera fornal*”.¹⁹¹ Anava fixada sobre un piló o soca d'arbre, gràcies a una espiga vertical que neixia a la base, tal i com es pot veure en un capitell procedent de l'antic claustre del convent de Sant Domènec de Cervera, datat al segle XIV, o bé en un trespeus: “*sapo ab III peus, en lo ha la cornuda gran*”.¹⁹² La soca acostumava a tenir un cercol a la part superior, on s'hi penjaven les tenalles i les altres eines de forja que calia tenir a mà. Aquesta disposició, comuna encara entre els nostres ferrers, apareix representada en el retaule de la Seu d'Elna, pintat per Arnau Gassies a la primera meitat del segle XV.

ENCLUSA (?)

(*Cornudera, cornuda*)

Eina de ferrer. No hem pogut esbrinar quina diferència existia entre una enclusa i una cornuda, bé que aquesta darrera potser es podria referir a una enclusa de dues banyes. Les fonts iconogràfiques ens representen les encluses d'una sola banya: *cornudam ferri*.¹⁹³

ENVERNISSAR

(*Envernissar*)

Donar una capa de vernís al ferro: “*ne smolar, ne stanyar, ne envernissar*”.¹⁹⁴

En el contracte signat l'any 1396 per obrar la reixa de l'església de Bordó, es demana que es revesteixi amb “*verniç de Mosquerola ab son trempament, segons convé*”.¹⁹⁵

191. AHCB Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-16. 1490, juny 19. Inventari d'Esteve Bassó, fol. 1.

192. AHCB Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-5. 1427, febrer 3 i 4. Inventari i encant de Francesc Joan, ferrer, fol. 4v.

193. *Ibid.*, pàg. 411.

194. AHCB, Secció Gremis. Serrallers. Sèrie 10-42, *Llibre de Privilegis i Ordinacions*, fol. 24v.

195. A.s.g.; “Herreros y forjadores (de los papeles de D. Manuel Betí)”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, Tomo VII, Cuaderno VI, 1926, pàg. 284, doc. I.

ESCARPERÓ (?)*(Scarpró)*Escarpra petita:¹⁹⁶ “*Dos scarprons strets*”.¹⁹⁷**ESCARPRA***(Escarpre, scarppe, ascarpre)*

Instrument que consisteix en una barra de ferro que per un cap fa doble bisell i per l'altre té cabota, a la qual es pega cops amb un martell o maça, i serveix per fer forats a la pedra o a la fusta, i per a separar fent palanca dues peces o parts d'un cos dur:¹⁹⁸ també l'empren els paletes o picapedrers -especialment les llargues- com a palanquetes per a compondre les peces de marès o altres carreus en posarlos en filada:¹⁹⁹ “*scarpres de obrir de ferre*”.²⁰⁰

ESCODA*(Escoda, scoda, ascoda)*

Instrument semblant a un martell gros, amb punta a cada cap de ferro, que els picapedrers, cantoners i paletes empren per a picar la pedra:²⁰¹ “*una ascode que adobà*”.²⁰²

A Tortosa, es documenta una “*escoda ab dues broques*”,²⁰³ i a Barcelona “*Iª escoda, calçada, de Iles caps*”.²⁰⁴ Documentem també una “*scoda molera*”.²⁰⁵

ESCUDET*(Escudet)*

Planxa de metall que es posa a la part anterior d'un pany o tan-

196. DCVB, vol. 5, pàg. 234.

197. MADURELL I MARIMÓN 1983, pàg. 352.

198. DCVB, vol. 5, pàg. 235.

199. FULLANA 1995, pàg. 165.

200. MADURELL I MARIMÓN 1983, pàg. 352.

201. DCVB, vol. V pàg. 265.

202. ACB, Ll. o. 1375-77, fol. 75v.

203. ALMUNI 1991, pàg. 175.

204. ACB, Ll. o., 1423-25(2), fol. 34.

205. ACB, Ll. o. 1387-89, fol. 42.

cadura, i en la qual va el forat per on entra la clau:²⁰⁶ “*un pany ab sa lobo escudet*”.²⁰⁷

ESMOLAR

(*Esmolar*)

Refer el tall a les eines, esmolant-les amb una mola. (Vegeu l'apartat d'eines de ferrer).

ESPIRALL

(*Espirall*)

Obertura per on pot passar i renovar-se l'aire:²⁰⁸ “Fer, reparar e adobar los espiralls e canons de les fonts de la dita Ciutat”.²⁰⁹

ESTAMPAR

(*Estampar*)

Fer un dibuix en relleu sobre una planxa o barra de ferro mitjançant la pressió d'un motlle:²¹⁰ “*II canalobres de ferre astampats*”.²¹¹

ESCAIRE O ESQUADRA

(*Escayra*)

Eina de ferrer formada per dues làmines rectangulars disposades en perpendicular. Serveix per comprovar els angles rectes: “*una escayra de ferre*”.²¹²

ESCARPET

(*Escarpet*)

Cisell o tallantó que tenen els ferrers per a dentar les falç.²¹³ Al

206. DCVB, vol. 5, pàg. 317.

207. ACB, Ll. o. 1437-39, fol. 127v.

208. DCVB, vol. 5, pàg. 437.

209. MADURELL I MARIMÓN 1983, pàg. 352.

210. DCVB, vol. 5, pàg. 510.

211. Inventari dels béns de la reina Elisenda, efectuats el 1364. Vid. ANZIZU, Sor Eulàlia; *Falles històriques del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes*, Estampa de F. Xavier Altés, Barcelona-Sarrià, 1897.

212. AHCB, Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-5. Barcelona. 3 i 4 de febrer de 1427. Inventari i encant dels béns de Francesc Joan, ferrer, fol. 5.

213. DCVB, vol. 5, pàg. 234.

DCVB es documenten també els escarprens, ço és, les escarpres petites: “*Un scarpret ab mànech de banya de Flandes*”.²¹⁴

ESCURAFOCS, FURGA

(*Menador, scura fochs, scurador*)

Instrument de ferro, generalment llarg i afuat, que serveix per remenar el foc: “*Menador per remenar el foc, scura fochs, scurador*”.²¹⁵ Per agafar el carbó roent, s'empraven unes pinces constituïdes per llargs braços acabats en forma triangular i amb el vèrtex lleugerament corbat, tal i com podem veure representat en l'escena del martiri de Sant Joan Evangelista, del retaule dedicat als Sants Joans provinent de l'església parroquial de Vinaixa (Les Garrigues), pintat per Bernat Martorell vers 1434.

ESTANYAR

(*Estanyar*)

Recobrir el ferro amb una capa d'estany, amb l'objectiu de protegir-lo de l'oxidació:²¹⁶ “*fransisas o braras stanyades*”.²¹⁷

FERMAR (?)

(*Nuar*)

Possiblement, es deu referir a l'acció de fermar o subjectar:²¹⁸ “*per I perpall que ha nuat*”.²¹⁹

FER L'ULL

(*Tornar l'ull a les eines*)

Fer l'ull a les eines manegades, per tal que hi encaixi el mànec de fusta:²²⁰ “*tornar l'uy del càvech de fer morter*”.²²¹

214. MADURELL I MARIMÓN 1983, pàg. 352.

215. AHCB, Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-5. 1427, febrer 3 i 4. Inventari i encant de Francesc Joan, ferrer, fol. 5v.

216. DCVB, vol. 5, pàg. 515.

217. ACB, Ll. o. 1433-35, fol. 100.

218. DCVB, vol. 7, pàg. 804.

219. ACB, Ll. o. 1411-13 (2), fol. 47v.

220. AMENÓS – BERNADES 2000, pàg. 86.

221. ACB, Ll. o. 1453-55, fol. 178v.

FERRADURES*(Ferradures)*

Ferradura per a les bèsties:²²² “*ferres obs de ase*”.²²³ Les ferradures velles rebien el nom de “*ferros refferrats*”.²²⁴

FERRAMENTES*(Ferraments, ferraments)*

Conjunt d'eines de ferro:²²⁵ “*una senalla de ferramenta; so és, dues maces de ferre, e un martel, e VIII tascons, e III canilles, e III piulons de la carreta, e clavó*”.²²⁶

FERRAR*(Ferrar, farrar)*

L'acte de ferrar pot significar guarnir una cosa de ferro per reforçar-la, per adorn, etc:²²⁷ “*per III portadores que ferrà*”;²²⁸ “*farrà la primera roda de la carreta*”.²²⁹

O bé clavar les ferradures a les peülles de les bèsties:²³⁰ “*per ferrar l'asa de ferros nous*”.²³¹

FERRERA*(Farrera)*

Bossa o caixa per tenir eines i peces de ferro. En un document de l'any 1435 es descriu “*una ferrera de cuyr ab sa clau e pany e cadena, en la qua havia mertell, tenalles e botavant*”.²³²

222. DCVB, 5, pàg. 827.

223. ACB, Ll. o. 1423-25 (2), fol. 9v.

224. ACB, Ll. o. 1435-37, fol. 64.

225. COROMINES 1980, vol. III, pàg. 982.

226. ACB, Ll. o. 1453-55, fol. 162.

227. DCVB, vol. 5, pàg. 819.

228. ACB, Ll. o., 1379-83, fol. 23

229. ACB, Ll. o. 1421-23 (1), fol. 33v.

230. DCVB, vol. 5, pàgs. 819-820.

231. ACB, Ll. o. 1385-87, fol. 72.

232. DCVB, vol. 5, pàg. 824.

FORNALET

(*Fornialet*)

Fogar. Lloc on es fa foc per cuinar²³³ o per escalfar-se: “*Ítem, costà I fornialet de fer*”.²³⁴

FORRELLAT

(*Foreyat, forroyat, forreillat*)

Instrument de tancament en fort que consistia en una barreta de ferro unida en perpendicular a una maneta, formant una “T”, i subjectada al batent de fusta per tres o més “*armelles de forroyat*”²³⁵ que la sostenien en posició horitzontal: “*forellat ab ses armelles, e pay e clau (...)*”.²³⁶

A Tortosa, consta un forrellat amb 3 claus que podrien designar, potser, les tres armelles de sustentació: “*compri a la porta de la segristia I forreillat ab III claus*”.²³⁷

FRONTISSES

(*Frontiçes, frontisses*)

Les frontisses eren els elements que permetien l’articulació dels batents de porta. N’hem documentat algunes tipologies:

- “*Frontisses de creu de Sant Anthoni*”:²³⁸ possiblement, es tractaria de peces en què la corretja i la pala, col·locades en perpendicular, formarien un perfil semblant al de la Tau.

- “*Frontisses de turell*”:²³⁹ Un torell és un bocí de tronc o de branca gruixuda que conserva la forma cilíndrica.²⁴⁰ Podria referir-se potser a una frontissa de perfil de mitjacanya.

- “*Frontisses ab colze per les portes foranes*”:²⁴¹ possiblement, frontissa constituïda per una corretja colzada en escaire.

233. DCVB, vol. 6, pàg. 7.

234. ACB, Ll. o. 1411-13 (2), fol. 9.

235. ACB, Ll. o. 1389-91, fol. 40v.

236. ACB, Ll. o. 1453-55, fol. 166v.

237. ALMUNI 1991, pàg. 180.

238. CB, Ll. o. 1479-81, fol. 96.

239. ACB, Ll. o. 1479-81, fol. 96.

240. DCVB, vol. 10, pàg. 357.

241. ACB, Ll. o. 1479-81, fol. 98.

FUSELL*(Fusell)*

Eix, barra que uneix i al voltant de la qual roden les rodes d'un carruatge. En general, designa un barra que serveix de centre de sosteniment i moviment a un cos giratori:²⁴² “*un fusell del portal de la claustra*”.²⁴³

GAFÀ*(Gaffa, guaffes)*

Peça corbada que serveix per subjectar una cosa amb una altra,²⁴⁴ o bé peça de llautó o ferro, amb els caps un poc voltats, que serveix per aconseguir una perfecta unió de dues peces de pedra:²⁴⁵ “*sis gaffas de ferro per tenir sis canals del sambori*”.²⁴⁶

GANXO*(ganxo, gancho)*

Peça de forma corbada que acaba en punta:²⁴⁷ “*dos ganxos que féu*”.²⁴⁸

En un text del segle XIV, consten documentats els *ganxos enforcats*,²⁴⁹ que imaginem en forma de forca.

GALAUVERNA*(Gualaverne)*

Peça de reforç clavada a una corriola, a una caixa, etc, per evitar-ne el desgast produït pel fregadís:²⁵⁰ “*I^a gualauerne en que bale lo pern del tron*.”²⁵¹

242. DCVB, vol. 6, pàg. 101.

243. ACB, Ll. o. 1433-35, fol. 93.

244. DCVB vol. 6, pàg. 116.

245. FULLANA 1995, s.p.

246. ACB, Ll. o. 1477-79, fol. 59v.

248. ACB, Ll. o. 1417-19 (2), fol. 73.

249. DCVB, vol. 6, pàg. 174.

250. DCVB, vol. VI, pàg. 128.

251. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 103.

Apareix també amb el significat d'una barra: “*barres apellades galavernes*”.²⁵²

GOLFO (?)

(*Guuolfet*)

Golfo de petites dimensions (?): “*III guuolfets, obs de les portes del corredor*”.²⁵³

GOLFO (?)

(*Golfà*)

Possiblement, sinònim de golfo: “*per II golfes i II bagues que feu a obs de I portal de la volta*”.²⁵⁴

GOLFO

(*Golfo, golf, guolf, guoff, gonfo*)

Peça de ferro pla amb un piu vertical de forma cilíndrica en un extrem, anomenat en la documentació, “*pota de golff*”,²⁵⁵ on balla l'anell d'una altra peça anomenada “corretja”, el conjunt de les quals constitueix l'antiga i rudimentària frontissa de les portes: “*ferre obrat per los golfons e correges de les portes del caragol sobiranes*”;²⁵⁶ “*una correga per a les finestres*”.²⁵⁷

Es documenten “*golfos mascles e famelles*”.²⁵⁸ Segons Fullana, el golfó és la part mascle que va clavada a la paret.²⁵⁹

Se'n documenten de diversos tipus. Els golfos plans eren presumiblement fets amb llanda, ço és, amb ferro de perfil rectangular, el gruix del qual és la meitat de la seva amplària:²⁶⁰ “*IIII landes de golfs obs del portal dels Tasos*”.²⁶¹

252. ACB, Ll. o. 1375-77, fol.122.

253. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 48v.

254. HOMS 1977, pàg. 90.

255. ACB, Ll. o. 1385-87, fol. 50v.

256. ALMUNI 1991, pàg. 182.

257. ALMUNI 1991, pàg. 171-172.

258. ACB, Ll. o. 1463-65, fol. 111.

259. FULLANA 1995, pàg. 193.

260. S'hi registra aquest mateix sentit en els mobles: “*coffrens ferrats e barrats de llanda*”. DCVB, vol. 6, pàg. 894 (doc. 1449).

261. ACB, Ll. o. 1387-89, fol. 95.

Els *guolfs espinosos*, àmpliament documentats a la Seu de Barcelona, devien semblar-se als actuals “llangardaixos” o, fins i tot, a les plaques de ferro d'extrem avolutats que reforçaven i ornamentaven les portes foranes des d'època romànica: “*guoffs espinosos, obs de la porta de la trona*”.²⁶²

També es documenten els *golfs de paredar*,²⁶³ que imaginem embotits o amagats al cor del batent de fusta.

Alguns golfs estaven ricament decorats, com els de les portes del Capítol de la Seu de Barcelona. Presentaven un perfil flordelissat i anaven estanyats, per protegir-los de la corrosió i picats: “*golfs, estanyats e picats, per les portes del Capítol, e ab flos de liri*”.²⁶⁴

En algunes ocasions, es documenta el reaprofitament de golfs vells adquirits al ferroveller, per tal d'articular la porta d'un espai secundari: “*dos golfs que compram al ferro vell, per obs d'una porta qui serveix a tancar la fuste*”.²⁶⁵

Els golfs s'encastaven amb plom: “*IX lliures e mige de plom per encastar los dits golfs*”.²⁶⁶

LLANTIER

(*Lantier*)

Llum d'oli de quatre becs, o bé, recipient petit d'una llàntia, dins el qual es posa el ble i l'oli:²⁶⁷ “*lanter de la capella del Capítol*”.²⁶⁸

LLAUNA

(*Launa*)

Fulla prima de metall,²⁶⁹ emprada pel revestiment dels batents de

262. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 119v. Vallès 1987, pàg. 196, document núm. 15.

263. ACB, Ll. o. 1377-79, fol. 18. Apareixen documentats, també, a les portes del terrat del Palau Reial Menor de Barcelona. Vegeu CID MORAGAS, Daniel; “La restauració del desaparegut Palau Reial Menor de Barcelona a través del Llibre d'obra. El cas de la sala major”, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 18, Barcelona, 1997, pàgs. 417 i 422.

264. ACB, Ll. o. 1419-21 (1), fol. 33.

265. ACB, Ll. o. 1463-65, fol. 110v.

266. ACB, Ll. o. 1411-13 (2), fol. 47v.

267. DCVB, vol. 6, pàg. 899.

268. ACB, Ll. o. 1411-13 (2), fol. 32v.

269. DCVB, vol. 6, pàg. 911.

porta o del buc dels mobles: “*per una launa de ferro. Serví tot per la porta de Sen Boy*”;²⁷⁰ “*ferra de dita caxa de launes de ferre*”.²⁷¹

El reforç dels batents de fusta amb llaunes de ferro també queda perfectament documentat en una cita del DCVB: “*Huyt onces de ferre en launes per a les portes de la torre*”.²⁷²

LLIMA

(*Llima*)

Eina de ferrer formada per una peça d'acer llarga i prima, gravada a les dues cares que serveix per desgastar i allisar per fricció objectes de metall:²⁷³ “*duas limas, una gran e altra pochà*”;²⁷⁴ “*losar de limes*”.²⁷⁵

LLIMAR

(*Llimar*)

Afinar el tall de les eines i polir-ne els contorns:²⁷⁶ “*pagué a mestre Johan Tornay, farrer, que afisch lo dit pern de ferra, e y afisch I pern de ferra prim en lo qual bala l'àngel, el limà, e l'açerà*”.²⁷⁷

LLORIGA

(*Lurigua, lloriga*)

Cèrcol de ferro que va dins el botó d'una roda: “*una lurigua de ferro obs del torn*”;²⁷⁸ “*Dintre dit botó duas anellas o rodanxas de ferro que's diuhen llorigas*”.²⁷⁹

LLOSSAR

(*Lloçar, lucear, losar, lancesar*)

Refer el tall o llos d'una eina quan està gastada:²⁸⁰ “*pagué a-n Ramon des Puyg, ferrer, per loçar lo mayll major obs del tay*”.²⁸¹

270. ACB, Ll. o. 1457-59, fol. 59.

271. ALMUNI 1991, pàg. 185.

272. DCVB, vol. 6, pàg. 911 (doc. 1432l).

273. AMENÓS – BERNADES 2000, pàg. 70.

274. SERRA I VILARÓ 1989 [1947], pàg. 411.

275. ACB, Ll. o. 1421-23 (1), fol. 17v.

276. AMENÓS - BERNADES 2000, pàg. 87.

277. DOMENGE 1997, pàg. 126-127.

278. ACB, Ll. o. 1391-93, fol. 57v.

279. DCVB, vol. 7, pàg. 57.

El llosat es podia fer amb la mola (Vegeu “esmolar”), o bé amb les llimes. D'aquesta darrera forma, es garantia que el tall de l'eina no es destrepés: “*may, que ha açerat de la un cap, e del altre, lossat de limes*”.²⁸²

LOBA

(*Loba*)

Segons la descripció del Llibre de l'Obra de la Seu de Barcelona, “*ferro, ab un anel, apel·lat loba, per pujar las claus de las capellas*”.²⁸³

MAÇA

(*Maça*)

Espècie de martell gros amb el ferro rabassut de secció octogonal d'uns 18 cm de llargada per 10 cm de gruix.²⁸⁴ “*Ítem fèu el farrer de la obra I maça*”.²⁸⁵

MAGALL

(*Magall*)

Eina semblant a una aixada estreta, el ferro de la qual té per una banda tall horitzontal i per l'altra de carpell, i serveix per trencar i remoure la terra aspra i arrancar-ne la brossa o el pedreny:²⁸⁶ “*Càvechs e magall per cavar e rompre*”.²⁸⁷

MALL

(*Mall, may*)

Martell gros i feixuc que empren els ferrers forjadors, i també els trencadors per arrabassar les peces o blocs de pedra de la pedrera, colpejant sobre els tascons de ferro:²⁸⁸ “*per I may, que adobà e calçà*”.²⁸⁹

280. DCVB, vol. 7, pàg. 62; MONTAÑA 1996, pàg. 164.

281. ACB, Ll. o. 1385-87, fol. 27.

282. ACB, Ll. o. 1417-19 (2), fol. 83.

283. ACB, Ll. o. 1431-33, fol. 37v.

284. FULLANA 1995, pàg. 235.

285. HOMS 1977, pàg. 138.

286. DCVB, vol. 7, pàg. 113.

287. ACB, Ll. o. 1479-81, fol. 66v.

288. FULLANA 1995, pàg. 223.

289. ACB, Ll. o., 1411-13(2), fol. 7.

Serveix per estirar les peces de gran format: “*set malls de ferro, ab sos mànechs de fust*”.²⁹⁰

La majoria tenien cap i pena, tal i com confirmen les fonts iconogràfiques i la documentació: “*mall (...) de dos caps*”.²⁹¹

Es documenta també el “*may de cap de tescons*” que bé podria ésser el que actualment s’anomena mall de pena dret o través.²⁹²

Al tall de Barcelona, es documenta el *mayll major*. Quan el mall havia perdut la capacitat de resistència als cops, es deïa que “*era moyll*”.²⁹³

MALLET (?)

(*Mayató*)

L’únic registre comparable que hem trobat al DCVB és “mallet”. Es tracta d’un martell gros, gairebé com un mall de ferrer, que els mariners empraven per rompre el carbó:²⁹⁴ “*I mayató en què posà IIII lliures de aser*”.²⁹⁵

MALLET (?)

(*Mayet*)

Eina de ferrer. Mall petit: “*I mayet poch de ferre, ab mànechs de fust*”.²⁹⁶

MANEGAR

(*[Posar] mànechs*)

Operació que consisteix en posar els mànecs a les eines:²⁹⁷ “*per II*

290. AHCB, Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-16. 19 de juny de 1490. Inventari dels béns d’Esteve Basso, fol. 1. [segons el catàleg, hauria d’ésser a la caixa I 16].

291. ACB, Ll. o. 1439-41, fol. 104.

292. ACB, Ll. o. 1413-15(1), fol. 62.

293. ACB, Ll. o. 1385-87, fol. 82. Hem d’interpretar el terme *moll* en el sentit d’esdevenir tou, és a dir, d’haver perdut el tremp. Aquest terme encara segueix viu entre els nostres ferrers. AMENÓS - BERNADES 2000, pàg. 81.

294. DCVB, vol. 7, pàg. 174. A.

295. ACB, Ll. o. 1421-23 (1), fol. 49v.

296. AHCB Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-5. Barcelona. 3 i 4 de febrer de 1427. Inventari i encant dels béns de Francesc Joan, ferrer. Fol. 5.

297. AMENÓS - BERNADES 2000, pàg. 89.

*mànechs per I^a picassa y per la scoda*²⁹⁸. “*pichassa qui-s ere entrada per l'ull*”²⁹⁹.

MANILLA

(*Manilla*)

Ansa:³⁰⁰ “*manilla per tinar la porta del cor*”.

MARTELL

(*Martell, mertell, marteyl*)

Eina que consisteix en una peça de metall feixuc posada formant creu al cap d'un mànec que l'atravessa per un ull central:³⁰² “*I martell en que posà III lliures de acer*”.³⁰³

Els martells consten d'un cap de secció paral·lelepípedica i d'una punta, o broca a l'extrem oposat: “*li pagué per broques e caps de martells que loçà*”.³⁰⁴ Es documenten però martells “*de dos caps*”.³⁰⁵ En les fonts iconogràfiques, apareix representat el martell d'orelles, amb el perfil marcadament arquejat. Es documenten diverses tipologies definides per l'ús o per la forma: *mertell de clavellar*,³⁰⁶ *martell de un cap*,³⁰⁷ *martel de rebrana[r]*,³⁰⁸ *martell de tapar*.³⁰⁹

MARTELL DE FERRAR

(*Mertell de ferrar*)

Eina de ferret, formada per una peça d'acer de forma

298. ACB, Ll. o. 1403-05 (2), fol. 36v.

299. ACB, Ll. o. 1419-21 (1), fol. 36v.

300. DCVB, vol. 7, pàg. 203.

301. ACB, Ll. o. 1499-1501, fol. 44.

302. DCVB, vol. VII, pàg. 268.

303. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 102.

304. ACB, Ll. o. 1385-87, fol. 41.

305. ACB, Ll. o. 1439-41, fol. 104.

306. SERRA I VILARÓ 1989 [1947], vol. II, pàg. 405.

307. AHCB Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-16. 19 de juny de 1490. Inventari dels béns d'Esteve Basso, fol. 1.

308. AHCB Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-16. 26 de febrer de 1494. Encant dels béns d'Alexandre Gober, ferret, i Joan Bac, fuster, fol. 1.

309. SERRA I VILARÓ 1989 [1947], pàg. 405.

paral·lelepípedica, capçada per un cap curt de secció quadrada. Serveix per ferrar les bèsties: “*dos mertells de ferrar*”.³¹⁰

MARTINET

(*Martinet*)

Eina de ferrer. Instrument per forjar i batre metalls. No sabem si es refereix al bloc massís de ferro o acer que s'alça i es deixa caure mecànicament damunt del metall col·locat en una enclusa, l'ús del qual és documentat a les fargues des del segle XIII: “*I martinet de Flandes*”.³¹¹

MORDACES

(*Mordaces*)

Eina de ferrer. Instrument a manera de tenalles que serveix per subjectar: “*unes mordaces*”.³¹²

MOLA D'ESMOLAR

(*Mola de smolar*)

No sabem com deuria ser, però possiblement es tractaria d'un disc de pedra abrasiva que es faria voltar molt ràpidament al voltant del seu eix: “*dues moles de smolar, la huna gran, l'altra petita*”.³¹³

A la segona meitat del segle XIV, l'obra de la Seu de Tortosa adquirí una esmoladora per esmolat les ferramentes.³¹⁴ L'any 1421, en comprà una altra. En aquesta ocasió els llibres d'obra deixen ben clar que es tracta d'una “*mola per esmolar los ferraments*”.³¹⁵ En les excavacions arqueològiques efectuades a les construccions arquitectòniques, sovint es troben pedres d'esmolat. També se'n van trobar a la ferreria

310. AHCB, Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-16. 1494, febrer 26. Encant d'Alexandre Gober, ferrer, i Joan Bac, fuster, fol. 2v.

311. MADURELL I MARIMÓN 1983, pàg. 357.

312. AHCB Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-16. 26 de febrer de 1494. Encant dels béns d'Alexandre Gober, ferrer, i Joan Bac, fuster, fol. 1v.

313. AHCB, Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-16. 26 de febrer de 1494. Encant dels béns d'Alexandre Gober, ferrer, i Joan Bac, fuster, fol. 2v.

314. ALMUNI 1991, pàgs. 145 i 176.

315. ALMUNI 1991, pàg. 191.

localitzada al jaciment del Roc d'Enclar, dins l'espai denominat H1, i a la ferreria del poblat medieval de l'Esquerda.

A Girona, hem documentat el pagament de “*XIV moles que féu de ferra de la obra*”.³¹⁶ Pel tipus de material i el nombre d'unitats realitzades, podria no referir-se exactament a la mateixa eina.

MOLLA

(*Molla*)

Peça elàstica, generalment de metall, que recobra la seva forma primera quan cessa la força que la deformava:³¹⁷ “*mollas que ha fetas per arrencar la pica de las fons*”.³¹⁸

MOTLLE (?)

(*Trancador*)

Eina de ferrer. A jutjar per les descripcions, podria tractar-se d'un motlle per fer l'ull de les eines: “*trancador de loces, (...) trancadora de axades*”.³¹⁹

MOTLLE O PASSADORA

(*Ullera*)

Eina de ferrer. Possiblement, devia ser un motlle semblant als que empren encara els ferrers per fer els ulls de les eines: “*Ullera*”.³²⁰

MULLAR

(*Muliar*)

Podria significar donar el tremp:³²¹ “*per muliar I perpal qui era tranca*”.³²²

316. HOMS 1977, pàg. 133.

317. DCVB, 7, pàg. 520.

318. ACB, Ll. o. 1431-33, fol. 39v.

319. SERRA I VILARÓ 1989 [1947], pàg. 405.

320. SERRA I VILARÓ 1989 [1947], pàg. 405.

321. Recordem que trempar és produir un bruscat contrast tèrmic, mitjançant la immersió d'una peça d'acer roent en oli o aigua freda, per tal de donar-li resistència i elasticitat, AMENÓS – BERNADES 2000, pàg. 94.

322. ACB, Ll. o. 1405-07, fol. 30v.

PALA*(Pala)*

Eina fomada per una planxa de ferro de forma generalment rectangular o també acabada en punta d'ogiva, adaptada a un mànec de fusta que serveix per collir terra, ciment, grava...³²³ “*pales de ferro tallants*”.³²⁴

PALETA*(Paleta)*

Eina feta de palastre o planxa d'acer, plana i unida a un mànec, que empren els manobres per pastar i aplicar morter:³²⁵ “*doni al dit Ffrancesch per dues paletes*”.³²⁶

PANY*(Pany, pay)*

Les portes foranes tenien un pany just a sota del forrellat:³²⁷ “*I foreyat, pay e clau que mes en la lotge nove*”.³²⁸

El pany constituïa el tancador i funcionava a partir del moviment horitzontal d'un pestell que, accionat pel gir d'una clau, permetia l'encaix de les guardes ó sortints de ferro dins dels buits de la clau:³²⁹ “*pagui al dit March Barral per lo pany que adobà de la obra de la porta de prop lo forn (...) e adobar de nou les guardes*”.³³⁰ La peça del pany que s'aplicava a les dents rebia el nom més específic de “*muleta*”.³³¹ Cada cert temps, calia canviar les guardes que s'havien fet malbé: “*mudà totes les guardes als pany*”.³³²

Consten documentades diverses tipologies de pany:

323. FULLANA 1995, pàg. 265.

324. ACB, Ll. o. 1479-81, fol. 79.

325. FULLANA 1995, pàg. 265.

326. ACB, Ll. o. 1421-23 (1), fol. 46v.

327. DCVB, vol. 6, pàg. 12.

328. ACB, Ll. o. 1375-77, fol. 141v.

329. DCVB, vol. 6, pàg. 437 i vol. 8, pàg. 194.

330. ALMUNI 1991, pàg. 183.

331. SERRA I RAFOLS, ELIES; “Oficis i eines al segle XIV”, *VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, vol. II, Barcelona, 1962, pàg. 571. Consta documentat al DCVB, vol. 7, pàg. 643, citant Aguiló.

332. ACB, Ll. o. 14561-63, fol. 111v.

- Pany de lloba o pany quadrat: “el que té escut o planxa de forma quadrada i un pestell horitzontal que encaixa amb una dent movable per l'acció de la clau”.³³³ “*un pany de loba ab duas claus que ha fet a la porta qui és al cap de la ascala*”.³³⁴

- Pany de ballesta: El Diccionari Aguiló només diu que era un tipus de pany:³³⁵ “*II panys, són de ballesta, an tot son arreu*”.³³⁶ Possiblement es tractava d'un pany amb un mecanisme que devia recordar la ballesta,³³⁷

- Pany ferret³³⁸: El ferret és un instrument o peça petita de ferro.³³⁹ Podria referir-se a un pany petit.

- Pany “*genovesch*”: citat en un document de l'any 1309. “*un pany (...) que era genovesch*”.³⁴⁰

En ocasions, la tancadura de la porta es reforçava amb una post travessera posterior i una planxa de ferro que en protegia la fusta: “*una post nove que mes al detrás per refermar dita tencadura e una planxe de ferro e dues claus*”.³⁴¹

Consta documentat també el reaprofitament de panys vells: “*pagam per hun pany, vel, e bagues, per la porta qui devalle a la trona del orgue major*”.³⁴²

PAUTA

(*Pauta*)

Model segons el qual s'ha d'obrar la gàrgola: “*una pauta de ferro que féu per scurar les guàrgoles*”.³⁴³

333. DCVB, vol. 8, pàg. 194.

334. ACB, Ll. o. 1433-35, fol. 55v.

335. *DICCIONARI AGUILÓ* 1988 [1914-21], pàg. 32.

336. ACB, Ll. o. 1427-29, fol. 29.

337. Aquest tipus de pany apareix documentat a la Seu de València: L'any 1405, Ramon Vidal en fa un per a les portes de l'Almoina i dels Apòstols. SANCHÍS SIVERA, JOSÉ; *La Catedral de Valencia. Guía histórica y artística*, Imprenta de Francisco Vives Mora, Valencia, 1909, pàg. 311.

338. ACB, Ll. o. 1475-77, fol. 54.

339. DCVB, vol. 5, pàg. 825.

340. DCVB, vol. 8, pàg. 194.

341. ACB, Ll. o. 1485-87 (2), fol. 95v.

342. ACB, Ll. o. 1483-85 (1), fol. 121v.

343. ACB, Ll. o. 1405-07, fol. 76v.

PERN*(Pern)*

Peça cilíndrica de metall, que sol tenir una cabota en un extrem i rebre una femella o clavilla a l'altre, i serveix per fixar dues peces:³⁴⁴ “*II perns que féu fer obs de les taves*”.³⁴⁵

Documentem també els “*perns vullats*”.³⁴⁶

PERPAL*(Perpal, parpal, perpall, perpaill)*

Barra sòlida, de ferro o de fusta, per fer palanca:³⁴⁷ “*II perpalls qui eran trenquats*”.³⁴⁸

Documentem també *un perpal peu de porch*³⁴⁹, que devia tenir la forma de la pota d'aquest animal, com els que encara s'empren avui dia.

PIC*(Pich)*

Eina consistent en una peça de ferro acerat, acabada en punta a un extrem o a tots dos, i amb un ull al centre per encaixar-hi el mànec, que serveix per picar:³⁵⁰ “*li pague per I pich que adobà*”.³⁵¹

PICASSA*(Picaça, picassa, piquaça)*

Martell molt gros i feixuc que serveix per a trossejar pedres:³⁵² “*III piquaçes qui-s trenquaren*”.³⁵³

Constaven de dos caps: “*picassa de dos caps*”.³⁵⁴ Un d'ells acabava

344. DCVB, vol. 8, pàg. 483.

345. ACB, Ll. o. 1377-79, fol. 112v. VALLÈS 1987, pàg. 218.

346. ACB, Ll. o. 1491-93, fol. 43v.

347. DCVB, vol. 8, pàg. 263.

348. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 62v. VALLÈS 1987, pàg. 218.

349. ACB, Ll. o. 1463-65, fol. 111v.

350. FULLANA 1995, pàg. 285.

351. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 102v.

352. DCVB, vol. 8, pàg. 562.

353. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 111.

354. ACB, Ll. o. 1431-32 (Claustre I), fol. 16.

355. ACB, Ll. o. 1419-21 (1), fol. 34v.

en tall i s'anomenava cap o tas. L'altre, acabava en punta: “*una picassa ampla que calsa del tas fins a la punta*”.³⁵⁵

PICAPORTA

(*Pichaport*)

Peça de ferro per trucar a la porta.³⁵⁶ “*pichaport que adoba lo dit manyà a la porta de la obra*”.³⁵⁷

Vegeu també “Balda”.

PINTAR

(*Pintar*)

Recobrir el ferro amb una capa de color: “*per pintar e daurar lo cap e coll de drachs del sortidor del seffareyç*”.³⁵⁸

Els ferros de les reixes sovint es pintaven de diversos colors, en especial de vermell, i s'emprava oli de llinosa per evitar-ne el rovell: “*(...) pintar de color groch hi vermel ab oli de linós lo rextat de la dita capella, perque no caregàs de rovell nixs guastàs, stigués pus bé*”.³⁵⁹

PIQUETA (?)

(*Picarol, picarola*)

El DCVB defineix el picarol com una esquella petita. Cristina Homs pensa que es devia tractar d'un pic petit o una piqueta: “*Ítem per I picarola que acerà*”.³⁶⁰

En aquest mateix sentit l'hem documentat nosaltres, atès que, per picar la pedra que havia de servir per pica de la font de la Seu, es comprà “*un picarol qui pesa VIII liuras*”.³⁶¹

356. DCVB, vol. 8, pàg. 557.

357. ALMUNI 1991, pàg. 199.

358. ACB, Ll. o. 1483-85 (1), fol. 121v.

359. *La Capella Reial d'Alfons el Magnànim de l'antic monestir de Predicadors de València. Documents II*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Generalitat Valenciana, València, 1996, pàg. 176.

360. HOMS 1977, pàg. 134.

361. ACB, Ll. o. 1431-33, fol. 39v.

PITJAR (?)*(Pitjar)*

Apuntalar; exercir una pressió:³⁶² “*per adobar tres canalobres, ço és, per dos cèrcols e una verga de la una brandonera; e recoure e pitjar*”.³⁶³

PIU*(Piu)*

Petita peça sortint que serveix per encaixar en un buit, moure un ressort, o fer de suport a un cos giratori:³⁶⁴ “*e per pius e rodanxes (...) qui serviren per lo carretó*”.³⁶⁵

PLANA*(Plana)*

Hi ha moltes eines de diferents oficis que reben el nom de plana, però pensem que deu referir-se a l'eina de paleta emprada per estendre el guix a la paret:³⁶⁶ “*per la plana que ha feta*”.³⁶⁷

PLANXA*(Planxa)*

Làmina de metall: “*XXX lliures de planxes de ffer. Servirà per cobrir la caixa dels diners de la obra*”.³⁶⁸

Vegeu també “*Xapa*”.

POLLEGUERA*(Pollaguera)*

Peça de pedra, de ferro, o altra matèria dura, amb un ull o clot dins el qual entra i gira el piu o eix de rotació d'una porta, barrera, etc.³⁶⁹ Pot voler dir, també, la cavitat dins la qual s'articula una altra peça, o

362. DCVB, vol. 8, pàg. 614.

363. ACB, Ll. o. 1479-81, fol. 79v.

364. DCVB, 8, pàg. 620.

365. ACB, Ll. o. 1451-53, fol. 162.

366. DCVB, vol. 8, pàg. 634.

367. ACB, Ll. o. 1432-33 (Claustre II), fol. 70v.

368. ACB, Ll. o. 14561-63, fol. 110v.

369. DCVB, vol. 8, pàg. 724.

simplement, piu o tenidor, com en les campanes: “*pollagera de fferro per la cadira vella*”.³⁷⁰

POLITJA (?)

(*Poliga*)

Corriola:³⁷¹ “*poliges, per tancar e hobrir la fas e porta*”.³⁷²

PONT

(*Pont*)

Planxeta interior del pany de porta que, amb un altre del davant, forma la caixa on van subjectes les altres peces:³⁷³ “*per I pont, e per I cornet de balda*”.³⁷⁴

REBLAR

(*Reblar*)

Si bé podria significar posar un reble, en aquest cas sembla referir-se al fet d'adobar o reparar:³⁷⁵ “*tornar a rebblar lo dit pany*”.³⁷⁶

RECOURE

(*Recoure*)

Escalfar una peça de metall i deixar-la refredar sense corrent d'aire, per tal que el metall tingui més ductilitat i es deixi treballar millor:³⁷⁷ “*per adobar tres canalobres, ço és, per dos cèrcols e una verga de la una brandonera, e recoure e pitjar*”.³⁷⁸

REDREÇAR

(*Redressar*)

(Sinònim de “dreçar”): “*per redressar clavó vella, e recoura*”.³⁷⁹

370. ACB, Ll. o. 1491-93, fol. 43.

371. DCVB, vol. 8, pàg. 709.

372. ACB, Llibre de Albarans (Ll. a.) 1495-97, fol. 16.

373. DCVB, vol. 8, pàg. 741.

374. ACB, Ll. o. 1441-43, fol. 51v.

375. DCVB, vol. 9, pàg. 193.

376. ACB, Ll. o. 1477-79, fol. 61.

377. DCVB, vol. 9, pàg. 243.

378. ACB, Ll. o. 1479-81, fol. 79v.

379. ACB, Ll. o. 1417-19 (2), fol. 40v.

RELLÓ*(Relló)*

Barra de ferro punxeguda que s'emprava en lluites de festa cavalleresca.³⁸⁰ “*per (...) metre hun relló*”.³⁸¹

REXES*(Rexes)*

Tanca en forma de barres que deixen instersticis entre elles.³⁸² La reixa designa, també, cada un dels barrons que la componen. Una cita dels Llibres d'Obra de la Seu de Tortosa ho deixa clar: “*doni al dit moro per X barres o rexes de ferre que féu per los finestratges del cap*”.³⁸³

RODA*(Roda)*

Segons Almuni, podria tractar-se d'una maquinària per elevar pesos feixucs: “*Ítem, per dos perns, e VIII pins e per VIII rodes*”.³⁸⁴

RODANXE*(Rodanxe, rodanye)*

Anella de ferro per on passa el cap del fusell, dins el capellet de la roda de carro:³⁸⁵ “*dues rodanxes que féu per lo carrató*”.³⁸⁶

ROMPRE*(Rompre)*

Dividir una cosa en dues o més parts.³⁸⁷

Almuni ho interpreta en el sentit d'esmolar unes ferramentes que possiblement no havien estat mai utilitzades, però el context de la frase ens decanta més aviat per la primera opció: “*compri una peça de mola de molí per obs de la obra de rompre los ferraments*”.³⁸⁸

380. DCVB, vol. 9, pàg. 330.

381. ACB, Ll. o. 1479-81, fol. 81.

382. COROMINES 1980, vol.VII, pàg. 220.

383. ALMUNI 1991, pàg. 205.

384. ACB, Ll. o. 1431-32 (Claustre I), fol. 64.

385. DCVB, 9, pàg. 527.

386. ACB, Ll. o. 1417-19 (2), fol. 28.

387. DCVB, vol. 9, pàg. 559.

388. ALMUNI 1991, pàg. 205.

SERRA*(Serra)*

Eina consistent en una fulla d'acer, proveïda d'una sèrie de dents agudes en una de les seves vores, subjectada a un mànec o bastidor, i que moguda reiteradament cap endavant i cap enrera, serveix per a tallar fusta, pedra, ferro, etc.:³⁸⁹ “*I serra de leutó*”; “*I serra ab dos dents*”.³⁹⁰

SOBREPANY*(Sobrepany)*

El pany era protegit per un sobrepany, ço és, una planxa metàl·lica que el clou i li serveix de reforç.³⁹¹ L'hem trobat documentat a la Seu de Tortosa: “*doni al dit ferrer per lo sobrepayn que feu a la porta*”.³⁹²

El sobrepany es clavava amb tatxes al batent de fusta: “*compri III dinades de tatxes per a clauar lo sobrepayn*”.³⁹³

Pel què es dedueix del pagament efectuat al ferrer Joan Ramonet de Bagà, el 27 de novembre de l'any 1481, el sobrepany formava part també dels cadenats: “*per claus que feu a quatre portes, e a hun cofre e hun sobrepany a hun cadenat*”.³⁹⁴

SOLA*(Sola)*

Peça plana que es posa horitzontalment sota un objecte per sostenir-lo o alçar-lo:³⁹⁵ “*II soles que posaren sobre les truges*”.³⁹⁶

SOLDAR*(Soldar)*

Es tracta d'unir per forja dues peces metàl·liques per tal de formar-ne una de sola:³⁹⁷ “*soldar I perpal, qui era trencat en II lochs*”.³⁹⁸

389. DCVB, vol. 9, pàg. 863.

390. MADURELL I MARIMÓN 1983, pàg. 363.

391. DCVB, vol. 9, pàg. 954.

392. ALMUNI 1991, pàg. 162.

393. ALMUNI 1991, pàg. 208.

394. SERRA I VILARÓ 1989 [1947], pàg. 413.

395. DCVB, vol. 9, pàg. 982.

396. Tremuja de la campana, DCVB, vol. 10, pàg. 564.

397. AMENÓS - BERNADES 2000, pàgs. 91, 92 i nota núm. 29.

398. ACB, Ll. o. 1403-05 (2), fol. 30.

TALLANT O TALLANTÓ*(Tayador)*

Eina de ferrer formada per una peça d'acer en forma de prisma de base rectangular, amb les cares llargues en bisell, que conflueixen en una aresta tallant a l'extrem oposat. Serveix per tallar ferro en calent.

Actualment, els ferrers rurals disposen de dues tipologies d'eina per a tallar el ferro: el tallant, provist de mànec, i el tallantó, provist d'una barreta paral·lelepípedica a la part inferior de la base, que serveix per encaixar-lo al forat de l'enclusa. Es pot veure un tallantó al compartiment dedicat a Sant Eloi del retaule de la Catedral d'Elna, pintat per Arnau Gassies durant la primera meitat del segle XV: "*tayador de ferre*".³⁹⁹

TALLANT*(Tayant)*

Eina per a picar i rebaixar pedres, consistent en dues fulles amples amb tall, unides per un ull o canó de ferro dins el qual passa el cap del mànec:⁴⁰⁰ "*I tayant que acerà*".⁴⁰¹

Hem documentat el tallant de través, el qual tindria el tall col·locat a través: "*I tayant través obs de la obre*".⁴⁰²

TANCADURA*(Tanqua, tanquadura)*

Dispositiu per tancar una porta, una caixa, un calaix etc.⁴⁰³ Pot designar més específicament aquella planxeta de ferro amb un trauc que, col·locada al bastiment d'una porta, és destinada a rebre el pestell del pany: "*porta de la casa de la caus, ab la tanquadura*".⁴⁰⁴

Els principals components de la tancadura eren el pany, el forrellat i la clau.

399. AHCB *Arxiu Notarial. Inventaris*. Sèrie I-5. Barcelona. 3 i 4 de febrer de 1427. Inventari i encant dels béns de Francesc Joan, ferrer, fol. 5v.

400. DCVB, vol. 10, pàg. 120.

401. ACB, Ll. o. 1375-77, fol. 82v.

402. ACB, Ll. o. 1375-77, fol. 86. Vallès 1987, pàg. 222.

403. DCVB, vol. X, pàg. 132.

404. ACB, Ll. o. 1377-79, fol. 11v.

A partir de la segona meitat del segle XV, es documenta una mena de tancadura mecànica, assimilable potser a l'actual "pany de cop": "*armari dels bacins de la obra, lo qual tanca per sí mateix;*"⁴⁰⁵ "*una altra tancadura qui tanca la porta per sí mateix*".⁴⁰⁶

A més de les tancadures noves, són freqüents els pagaments per adobar-ne de velles.

Les tancadures es fixaven amb plom al batent de la porta: "*pagui plom (...) a fermar les tanques de les portes de la sagristia de la part de dintre*".⁴⁰⁷

TASCÓ

(*Tascó, tescó, tasquó*)

Objecte de fusta o de metall de secció triangular, que serveix per a obrir cossos sòlids:⁴⁰⁸ "*ferraments que los molés avien loçats, ab ell, tescons, escodes e mertells*".⁴⁰⁹

Sinònim d'"entiba": "*entibes, en altra manera apel·lats tascons*".⁴¹⁰

TASCÓ

(*Entiba*)

Vegeu el terme "tascó": "*entibes, en altra manera apellats tascons*".⁴¹¹

L'obra de la Seu de Barcelona tenia una entiba major: "*paguí al dit ferrer per l'antiba major que boli*".⁴¹²

TENALLES

(*Tenalles, tenaylles*)

Eina de ferrer en forma de tenalla, amb una boca formada per dues mordales de formes diverses que es projecten, a la part inferior,

405. ACB, Ll. o. 1463-65, fol. 111.

406. ACB, Ll. o. 1495-97, fol. 72.

407. ALMUNI 1991, pàg. 210.

408. DCVB, vol. 10, pàg. 167.

409. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 109v.

410. ACB, Ll. o. 1401-1403, fol. 3.

411. ACB, Ll. o. 1401-1403, fol. 3.

412. ACB, Ll. o. 1419-21 (1), fol. 59.

en braços llargs i prims. Serveix per subjectar el ferro roent: “*Tenales de ferrer o tenales de foch*”.⁴¹³

Se’n documenten algunes definides per l’objecte que sostenen: “*tenaylles de destrals*”, “*tenaylles de ferradures*”.⁴¹⁵ Al retaule de la Seu d’Elna, s’hi representen tenalles amb boques de diversa morfologia.

TISORES

(*Tisores*)

Eina de ferrer formada per dues fulles tallants, unides i entrecreua-des per un piu, que en permet l’articulació mitjançant l’obertura en X de dos braços llargs. Serveix per tallar planxa de ferro: “*tisores grans de tallar plancha*”.⁴¹⁶

TORNET

(*Tornet*)

Galfó. Conjunt de mascle i femella de metall que serveix per fer girar una porta⁴¹⁷ o una tapa: “*IIII tornets obs de una caixa*”.⁴¹⁸

VERGA

(*Verga*)

Barra prima de metall:⁴¹⁹ “*vergues de ferra foradades de II en dos dits*”.⁴²⁰

VIROLLA

(*Virola*)

Armella. Anell de ferro que subjecta dues peces:⁴²¹ “*viroles de ferro que mes en les talles*”.⁴²²

413. AHCB Arxiu Notarial. Inventaris. Sèrie I-16. 26 de febrer de 1494. Encant dels béns d’Alexandre Gober, ferrer, i Joan Bac, fuster, fol. 1.

414. SERRA I VILARÓ 1989 [1947], pàg. 405.). Les tenalles de destrals devien utilitzar-se per aguantar les destrals per l’ull, i potser devien ser semblants a les utilitzades pels ferrers actuals amb la mateixa finalitat. AMENÓS-BERNADES 2000, pàg. 58, cat. núm. 70.

415. SERRA I VILARÓ 1989 [1947], pàg. 405.).

416. Documentat l’any 1459. Citat pel DCVB, vol. 8, pàg. 645.

417. DCVB, vol. 10, pàg. 291.

418. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 7v.

419. DCVB, vol. 10, pàg. 734.

420. DOMENGE 1997, pàg. 115.

421. DCVB, vol. X, pàg. 833.

422. ACB, Ll. o. , 1379-83, fol. 22. VALLÈS 1987, pàg. 223.

XAPA*(Xapa)*

“Peça de metall prima i amb una cara més o menys convexa, aplicada com a reforç o com a adorn, sobretot a les portes i als guariments de les cavalcadures”:⁴²³ “*xapes per la finestra*”.⁴²⁴

(Vegeu també “*planxa*”).

(?)*(Aspar)*

Terme documentat per Victòria Almuni a la Seu de Tortosa, en relació a l'ofici de ferrer. La cita que exposa l'autora, però, no ens justifica un procediment vinculat a l'ofici de ferrer, sinó, en tot cas, una característica pròpia de les bacines: “*costaren bacies de aspar*”.⁴²⁵

(?)*(Loça, loçça)*

En els llibres de Tortosa, sembla que es refereix a una eina de ferro que tenia mànec: “*prenguem per a manegar III maçes e II loçes*”.⁴²⁶ Pel que es desprèn de la relació d'eines adquirides per l'obra de la seu de Tortosa entre els anys 1345 i 47, la devien emprar també els manyans: “*I loçca gran d'un manyà*”.⁴²⁷

(?)*(Marmelles)*

“*Per II marmelles*”.⁴²⁸

(?)*(Pin)*

“*Per II perns e VIII pins*”.⁴²⁹

423. DCVB, vol. X, pàg. 907.

424. ACB, Ll. o. 1379-83, fol. 126.

425. ALMUNI 1991, pàg. 161.

426. ALMUNI 1991, pàg. 186.

427. *Ibid.*, pàg. 291.

428. ACB, Ll. o. 1431-32 (Claustre I), fol. 7.

429. ACB, Ll. o. 1431-32 (Claustre I), fol. 64.

(?)

(Pinta)

*“Pintes que serviren per lo rosetó en què posam la clau major de la volta del lavador”.*⁴³⁰

(?)

(Somada)

Possiblement designa alguna eina que desconeixem: *“Ítem, li paguí per II lliures de hacer que posà en una somada de II caps”.*⁴³¹

EINES DE FERRER NO IDENTIFICADES

Alberes ab una ullera de fer, calçador, recalçador, renandors, scayrador ab son tallant, tarracadors, terabasina, troquadors de fer ab una sortilla.

430. ACB, Ll. o. 1447-49, fol. 144v.

431. ACB, Ll. o. 1405-07, fol. 89v.

LÀMINA 1: EINES DE FERRO. MARTELLS

A.- Biga de la Passió. Camí del Calvari. Primer quart del segle XIII.

B.- Frontal dels Sants Quirze i Julita de Durro. Passio Clavorum. Segle XII.

C

D

E

F

G

H

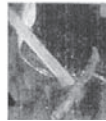
I

J

K

L

M

C.- Pere Espalargues. Predel·la d'un retaule de l'església de Capella. Crist de Pietat. Darrer terç s. XV – primer terç s. XVI.

D.- Mestre de Viella. Compartiment del retaule de Santa Llúcia. Crist de Pietat. Decenni dels anys 70 del s. XV.

E.- Jaume Ferrer II. Retaule de la Paeria de Lleida. Crist de Pietat. c. 1450-1455.

F.- Pere Espalargues. Sagrari de la predel·la d'un retaule. Crist de Pietat. Darrer terç s. XV.

G.- Mestre Rubió. Retaule de l'església de Santa Maria de Rubió (Anoia). Camí del Calvari. Tercer quart s. XIV.

H.- Jaume Cirera i Bernat Despuig. Retaule de Sant Miquel i Sant Pere de la Seu d'Urgell. Crucifixió de Sant Pere. 1432-1433.

I.- Jaume Cabrera. Retaule de la Seu de Girona. Sant Enterrament. Finals s. XIV-primer terç s. XV.

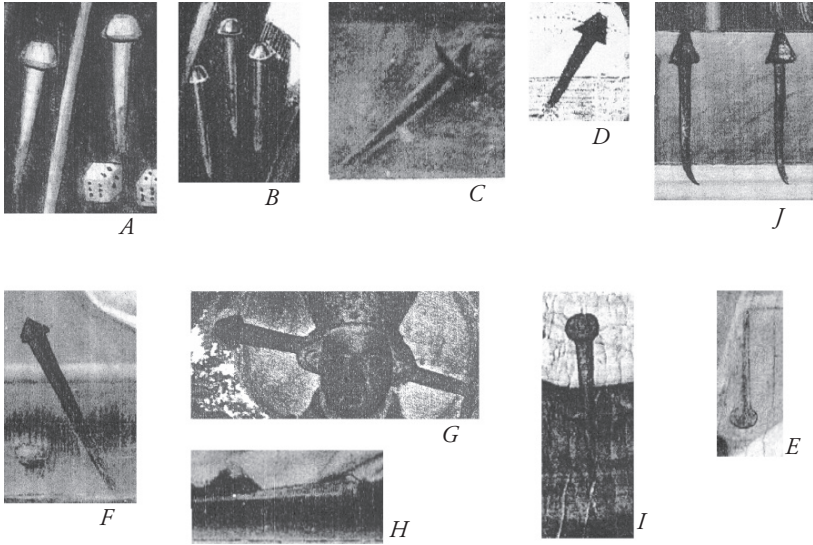
J.- Frontal de la Pietat (brodat). Crist de Pietat. Primera meitat s. XV.

K.- Bernat Martorell. Retaule dedicat a Sant Miquel Arcàngel, provinent de la Pobla de Cèrvoles (Les Garrigues). Camí del Calvari. Mitjans segle XV.

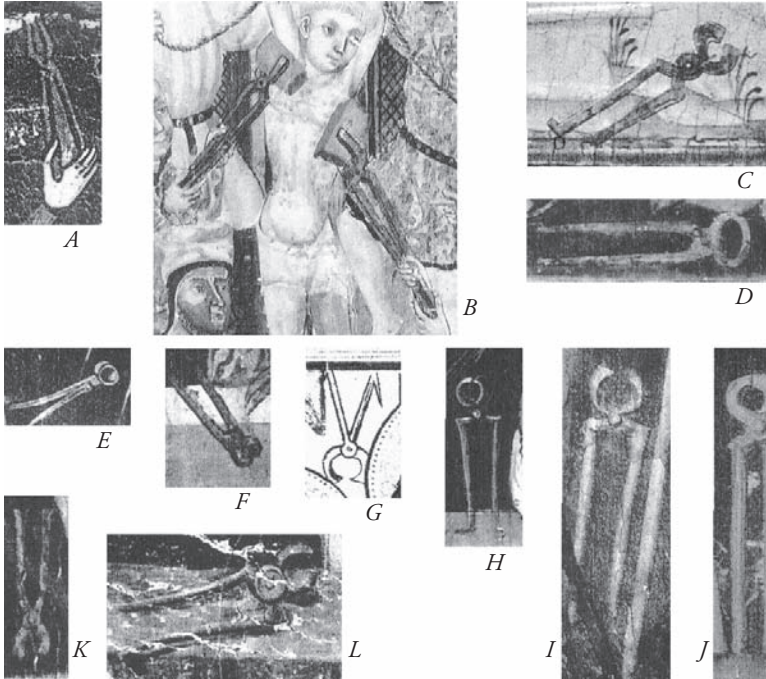
L.- Continuadors del taller de Martorell. Retaule dedicat a les santes Clara i Caterina, de l'antiga capella de Santa Clara a la Catedral de Barcelona. Sant Enterrament. c. 1454-1458.

M.- Bernat Martorell. Predel·la d'un retaule de la Catedral de Barcelona. Crist de Pietat. Primera meitat del segle XV.

LÀMINA 2: EINES DE FERRO. CLAUS

- A.- Pere Espalargues. Predel·la d'un retaule de l'església de Capella. Crist de Pietat. Darrer terç s. XV – primer terç s. XVI.
- B.- Mestre de Viella. Compartiment del retaule de Santa Llúcia. Crist de Pietat. Decenni dels anys 70 del s. XV.
- C.- Anònim. Retaule dedicat a Sant Joan Evangelista provinent de l'església de Palau del Vidre (Vallespir). Crist de Pietat. Darrer terç s. XV.
- D.- Pere Lembrí. Compartiment d'un retaule. Crist de Pietat. Primera meitat s. XV.
- E.- Mestre de Fonollosa. Predel·la d'un retaule de l'església de Sant Martí Sescorts (Osona). Crist de Pietat. Primera meitat s. XV.
- F.- Bernat Martorell. Retaule dedicat als Sants Joans provinent de l'església de Vinaixa (Les Garrigues). Crist de Pietat. c. 1434.
- G.- Clau de volta del tercer tram de la nau de la Seu de Barcelona. Sant Sever. Segle XIV.
- H.- Continuadors del taller de Martorell. Retaule dedicat a les santes Clara i Caterina, de l'antiga capella de Santa Clara a la Catedral de Barcelona. Sant Enterrament. c. 1454-1458.
- I.- Anònim. Retaule de la capella de la Mare de Déu dels Desemparats de l'església de Sant Llorenç de Lleida. Crist de Pietat. Segle XV.
- J.- Jaume Ferrer II. Retaule de la Paeria de Lleida. Crist de Pietat. c. 1450-1455.

LÀMINA 3: EINES DE FERRO. TENALLES

A.- Biga de la Passió. Davallament de la Creu. Primer quart del segle XIII.

B.- Mestre de Sant Llorenç. Retaule dedicat a Sant Llorenç. Martiri del sant. Primera meitat s. XV.

C.- Jaume Ferrer II. Retaule de la Paeria de Lleida. Crist de Pietat. c. 1450-1455.

D.- Continuatadors del taller de Martorell. Retaule dedicat a les santes Clara i Caterina, de l'antiga capella de Santa Clara a la Catedral de Barcelona. Sant Enterrament. c. 1454-1458.

E.- Jaume Cabrera. Retaule de la Catedral de Girona. Finals s. XIV – primer terç s. XV.

F.- Bernat Martorell. Predel·la d'un retaule de la Catedral de Barcelona. Primera meitat s. XV.

G.- Pere Lembrí. Compartiment d'un retaule. Crist de Pietat. Primera meitat s. XV.

H.- Mestre de Viella. Compartiment del retaule de Santa Llúcia. Crist de Pietat. Decenni dels anys 70 del s. XV.

I.- Pere Espalargues. Predel·la d'un retaule de l'església de Capella. Crist de Pietat. Darrer terç s. XV – primer terç s. XVI.

J.- Anònim. Retaule dedicat a Sant Joan Evangelista provinent de l'església de Palau del Vidre (Vallespir). Crist de Pietat. Darrer terç s. XV.

K.- Anònim. Retaule de la capella de la Mare de Déu dels Desemparats de l'església de Sant Llorenç de Lleida. Crist de Pietat. Segle XV.

L.- Pere Espalargues. Sagrari de la predel·la d'un retaule. Crist de Pietat. Darrer terç s. XV.

LÀMINA 4: UTILLATGE DE FERRO EMPRAT EN LA CONSTRUCCIÓ

A. Martellina

B. Pic

C. Capmartell

D. Escoda

E. Escoda

F. Escarpra

G. Paleta

I. Escaire

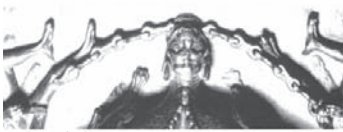
J. Escaire

K. Compàs

H. Pala

L. Cadena

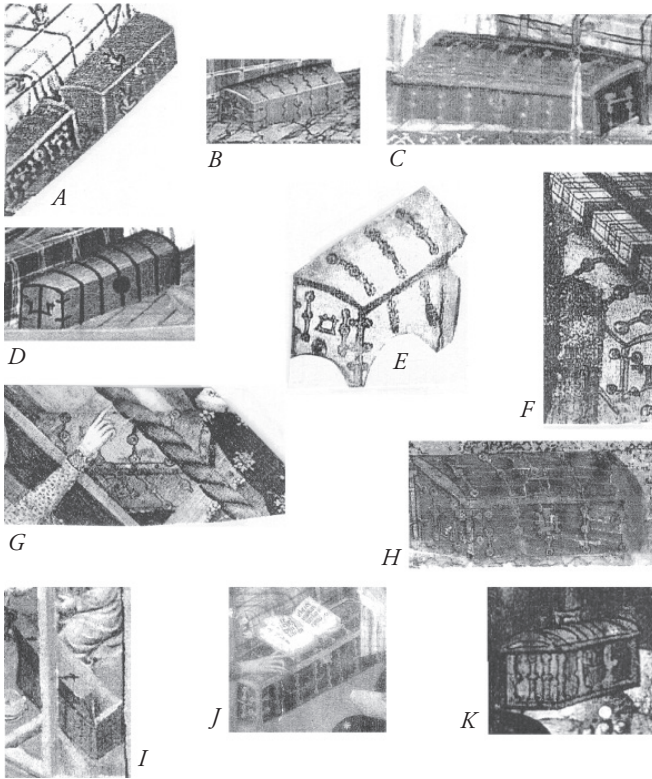

M. Cadena

N. Ferrada

A.- Martirologi. Museu d'Art de Girona. Vers 1400. • B.- Codex 2459, fol. 164. Österreichische National Bibliothek de Viena. Segle XV. • C.- Miniatura de la Biblioteca de Berna. Inicis de la construcció de la Catedral, vers 1420. • D.- Llibre d'Hores de Bedford. Construcció de la Torre de Babel. S. XV. • E.- Capitell de la Catedral de Girona. Escultor. Segle XII. • F.- Gonçal Peris. Retaule de Santa Bàrbara. Segle XV. • G, H, I.- Ramon II o Esteve Solà. Retaule de Sant Benet i Santa Escolàstica. Segle XIV. • J, K.- Gonçal Peris. Retaule de Santa Bàrbara. Segle XV. • L.- Pere Sanglada i Macià Bonafè. Misericòrdia del cadirat del cor de la Seu de Barcelona. Daniel al fossar dels lleons i escena demoniaca. Finals segle XIV. • M.- Cadirat del cor del monestir de Sant Joan de les Abadesses. Segle XIV. • N.- Tapís de la Bona Vida. Museu de la Catedral de Tarragona. Segle XV.

LÀMINA 5: CAIXES, COFRES I ARQUETES

A, B.- Ferrer Bassa. *Saltiri anglo-català*, fol. 144 i 156. c. 1340-1348.

C.- Ferrer Bassa. *Llibre d'Hores de la reina Maria de Navarra*, fol. 301 v. 1338-1342.

D.- Ferrer Bassa. *Saltiri anglo-català*, fol. 106. c. 1340-1348.

E.- Retaule dedicat a Sant Llorenç. *Sant Sixt i Sant Llorenç reparteixen el tresor de l'emperador Felip entre els pobres*. Primera meitat s. XV.

F.- Joan de Tarragona. Retaule dedicat a Sant Bartomeu, de la capella de Santa Filomena a la Catedral de Tarragona. *Nativitat*. Mitjans s. XIV.

G.- Mestre de Sixena. Retaule dedicat a la Maredeu, provinent del monestir de Santa Maria de Sixena. *Nativitat*. Primera anys de la segona meitat del s. XV.

H.- Ramon Destorrens. Retaule dedicat a Santa Marta, provinent de l'església d'Iravalls (Alta Cerdanya). *Santa Marta malalta*. Mitjans s. XIV.

I.- *Llibre d'Hores* (col. part.). *Epifania*. Segle XV.

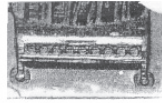
J.- Arnau Bassa. Compartiment d'un retaule dedicat a la Maredeu, sembla que procedent de Cardona. *Nativitat*. Segon quart s. XIV.

K.- Jaume Huguet. Retaule dedicat a Sant Bernardí i l'Àngel custodi, provinent de la capella del gremi d'esparters i vidriers de la Catedral de Barcelona. *Lot i la seva família fugint de Sodoma i Gomorra*. 1462-1475.

LÀMINA 6: BRASERS

A

B

C

D

E

F

G

H

I

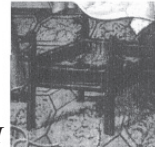
J

K

L

M

A, B.- Pere Ça Anglada. Misericòrdia del cor de la Catedral de Barcelona. Hivern i Al·legoria de l'Amor (?). 1394-1399.

C.- Pere Espalargues. Retaule dedicat a Santa Anna de l'església parroquial d'Ainsa (Sobrarb). Nativitat. Finals s. XV.

D.- Arnau Bassa. Políptic dedicat a la vida de Crist. Trànsit de la Marededéu. Primera meitat s. XIV.

E.- Pere Garcia. Retaule dedicat a la Marededéu, provinent de l'església de Montanya (Alta Ribagorça). Nativitat. Segona meitat s. XV.

F.- Pere Garcia. Compartiment d'un retaule. Nativitat. Segona meitat s. XV.

G.- Mestre de la Secuita. Retaule dedicat a la Marededéu, provinent de Santa Maria de la Secuita (Tarragonès). Trànsit de la Verge. Primera meitat s. XV.

H.- Pere Garcia. Retaule provinent de l'altar major de Sant Joan del Mercat de Lleida. Nativitat. Segon terç s. XV.

I.- Mestre d'All. Retaule de la Marededéu provinent de l'església d'Arties (Vall d'Aran). Naixement. Tercer quart s. XV.

J.- Pere Garcia. Tres Compartiments dedicats a la Marededéu. Nativitat. Tercer terç s. XV.

K.- Mestre del Rosselló. Retaule dedicat a Sant Andreu, provinent de Perpinyà. Nativitat. Primer terç s. XV.

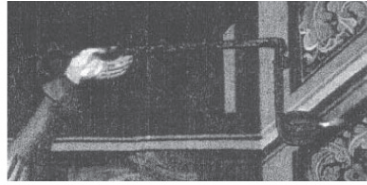
L.- Pere Garcia. Retaule dedicat a la Marededéu de l'antiga església de Benavarri. Nativitat. c. 1450-1455.

M.- Pere Garcia. Compartiment d'un retaule dedicat a la Marededéu. Nativitat. Segona meitat s. XV.

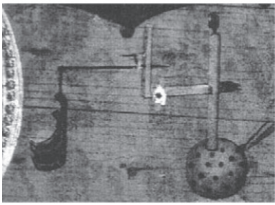
LÀMINA 7: LLUMS D'OLI I TEIERES

A

B

C

D

E

F

G

H

I

A.- Mestre de Sixena, retaule de Sant Nicolau provinent del Maresme. Sant Nicolau ressucita els tres fills d'un carnisser. Primers anys de la segona meitat del segle XIV.

B.- Jaume Cabrera, compartiment del retaule de la capella de la confraria de Sant Nicolau de l'església de Santa Maria de Manresa. Resurrecció dels tres fills del carnisser. 1406-1412.

C.- Jaume Ferrer II, compartiment del retaule major provinent de Santa Maria de Verdú. Anunciació. C. 1432-1434.

D.- Jaume Ferrer II, retaule de la Paeria de Lleida. Crist de Pietat. C. 1450-1455.

E.- Ferrer Bassa, pintures murals que decoren la capella de Sant Miquel, al claustre del monestir de Pedralbes. Emprisonament de Jesús. 1346.

F.- Pere Lembri, compartiment d'un retaule. Crist de la Pietat. Primera meitat del segle XV.

G.- Retaule dedicat a Sant Joan Evangelista provinent de Palau del Vidre (Vallespir). Emprisonament de Jesús. Darrer terç del segle XV.

H.- Retaule de l'església dels sants Just i Pastor de Son (Pallars Sobirà). Emprisonament de Jesús. Segona meitat del segle XV.

I.- Retaule dedicat a Santa Maria Magdalena, provinent de l'antiga església de Santa Magdalena de Bell-lloc (Tarragona). Emprisonament de Jesús. 1495-1504.

LÀMINA 8: CANDELERS D'ALTAR

A

B

C

D

E

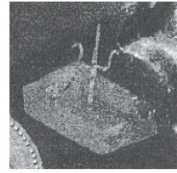
F

G

I

J

H

K

A.- Biga de Sant Miquel de Cruilles. Finals s. XII-inicis s. XIII.

B.- Ferrer Bassa. Saltiri anglo-català, fol. 135. c. 1340-1348.

C.- Tractat de Dret Canònic, fol. 365. Segle XIV.

D.- Mestre de Fonollosa. Retaule dedicat a Sant Martí de Tours. Missa del sant. Primera meitat s. XV.

E.- Llibre d'Hores d'Alfons el Magnànim, fol. 281 v. Segle XV.

F.- Mestre de Sixena. Retaule dedicat a la Maredeu, provinent del monestir de Santa Maria de Sixena. Miracle de la dona que havia combregat estant en pecat mortal. Primers anys de la segona meitat del s. XIV.

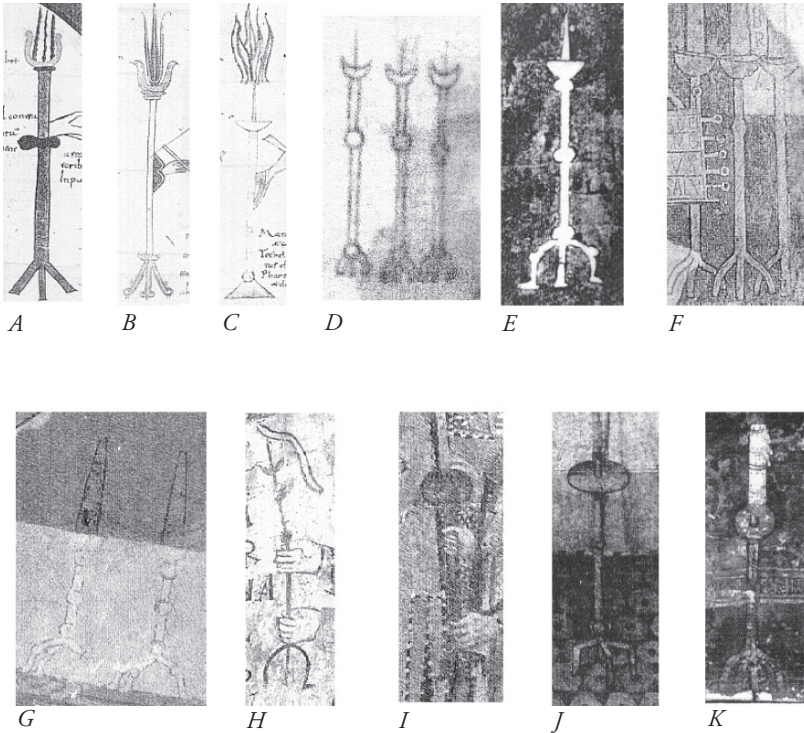
G.- Llibre d'Hores d'Alfons el Magnànim, fol. 44 v. Segle XV.

H.- Guillem Talarn. Retaule dedicat a Sant Miquel Arcàngel, provinent de l'església de Sant Pere de Terrassa. Celebració de la Missa de les Ànimes. 1450-1451.

I.- Jaume Cabrera. Compartiment del retaule de la capella de la confraria de Sant Nicolau a l'església de Santa Maria de Manresa. Resurrecció de l'infant ofegat. 1406-1412.

J.- Pere Serra. Retaule provinent de la capella de les santes Clara i Eulàlia, al claustre de la catedral de Sagor (Castelló). Professió de Santa Clara. 1402.

K.- Mestre de les figures anèmiques. Retaule dedicat a Sant Martí de Tours, provinent de l'església de Sant Martí Sescorts. Els habitants de Tours recuperen el cos de sant Martí. Primera meitat s. XV.

LÀMINA 9: BRANDONERES

A.- Beat de la Seu d'Urgell, fol. 219. 970 – inicis s. XI.

B.- Apocalipsi de la Catedral de Girona, fol. 253. 970-975.

C.- Beat de Torí, fol. 19. c. 1100.

D.- Bíblia de Rodes, vol. IV, fol. 103. Segle XI.

E.- Beat de Torí, fol. 119. c. 1100.

F.- Pintures murals que decoren l'arc triomfal de Sant Salvador de Polinyà. Mitjans s. XII.

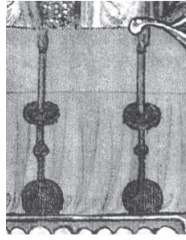
G.- Pintures murals que decoren l'absidiola sud de l'església de Santa Maria de Terrassa. Finals s. XII – inicis s- XIII.

H.- Pintures murals de Sant Martí de la Cortinada (Ordino). "Arnalsu". Finals s. XII.

I, J.- Mestre de Sixena. Retaule dedicat a la Marededéu, provinent del monestir de Santa Maria de Sixena. Reaparició miraculosa d'una hòstia i Dormició de la Marededéu. Primers anys de la segona meitat del s. XIV.

K.- Jaume Serra. Compartiment del retaule dedicat a la Marededéu, de l'església parroquial de Palau de Cerdanya. Dormició de la Marededéu. Segona meitat del s. XIV.

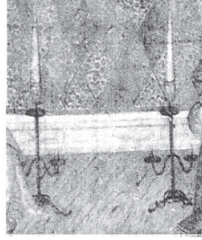
LÀMINA 10: BRANDONERES I CORONES DE LLUM

L

M

N

O

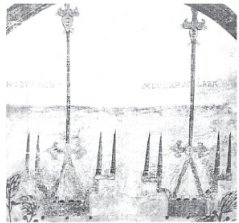

P (detall)

P

Q

A

B

BRANDONERES:

L.- J. Mélec. *Missal de Sant Cugat*, fol. 478. S. XV.

M.- Arnau Bassa. *Políptic dedicat a la vida de Jesucrist. Dormició de la Maredeu. Primera meitat del s. XIV.*

N.- Mestre de Cubells. *Retaule dedicat a la Maredeu. Dormició. Finals del s. XIV – inicis del s. XV.*

O.- *Retaule de la col·lecció Cruïlles (?)*. S. XV.

P.- Jaume Ferrer II. *Retaule de la capella de la Paeria de Lleida. Dormició. c. 1450-1455.*

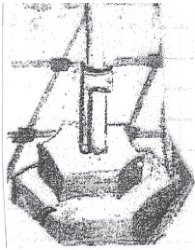
Q.- Mestre de les Figures anèmiques. *Retaule dedicat a Sant Martí de Tours, provinent de l'església de Sant Martí Sescorts. Mort del sant. Primera meitat del s. XV.*

CORONES DE LLUM:

A.- *Beat de la Catedral de Girona*, fol. 164. 970-975.

B.- Giotto di Bondone. *Capella dels Scrovegni (Pàdua). Perspectiva imaginària. 1303-1305.*

LÀMINA 11: CANDELERS I LLUMENERS

A

B

C

D

A.- Mestre de la Secuita. Retaule dedicat a la Mare de Déu, provinent de Santa Maria de la Secuita. Dormició. Primera meitat s. XV.

B.- Mestre de Cervera. Retaule dedicat a la Mare de Déu de l'església de Vilanova de Bellpuig d'Urgell. Dormició. Darrers decennis del s. XV.

C.- Retaule dedicat a la Mare de Déu. Dormició. 1459.

D.- Jaume Huguet. Retaule de l'Epifania de la capella del Palau Reial de Barcelona. Dormició. 1464-1465.

A

B

C

D

E

F

G

A.- Jaume Ferrer II. Retaule de la capella de la Paeria de Lleida. Crist de Pietat. c. 1450-1455.

B.- Bernat Martorell. Retaule dedicat als Sants Joans provinent de l'església de Vinaixa. Crist de Pietat. c. 1434.

C.- Pere Espalargues. Predel·la d'un retaule provinent de l'església de Capella. Crist de Pietat. Finals s. XV-inicis s. XVI.

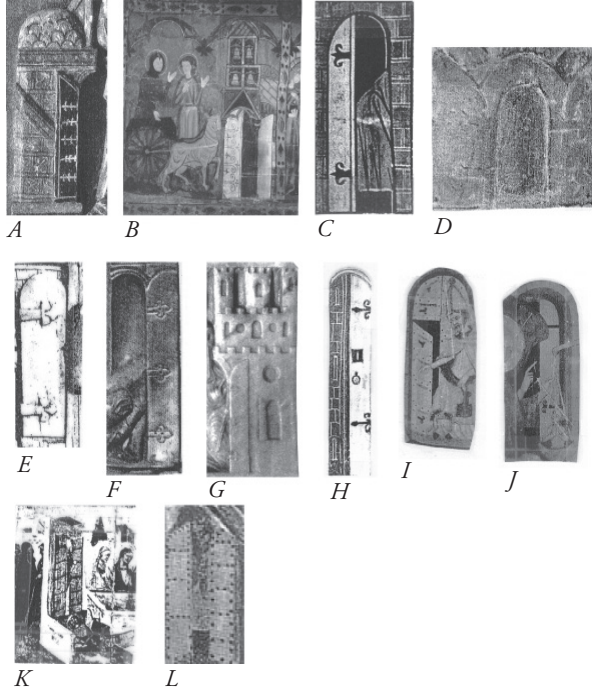
D.- Pere Espalargues. Retaule dedicat a la Mare de Déu, Sant Fabià i Sant Sebastià. Crist de Pietat. Finals s. XV.

E.- Mestre de Rosselló. Retaule dedicat a Sant Joan Baptista, provinent de La Bastida. Anterior a 1428.

F.- Jaume Cabrera. Retaule dedicat a la Mare de Déu procedent de Sant Martí Sarroca. Prendiment de Crist. Primera meitat del s. XIV.

G.- Lluís Borrassà. Retaule dedicat al Salvador, procedent de Sant Salvador de Guardiola. Prendiment de Crist. 1404.

LÀMINA 12: FERRAMENTES, GOLFOS I CLAUS DE PORTA

A.- Compartiment d'un retaule conservat a la col·lecció Hartman (Barcelona). Visitació. Segles XIII-XIV.

B.- Mestre de Frontanyà, compartiment d'un retaule procedent de Sant Jaume de Frontanyà. Entrada del sarcòfag del sant al palau de la reina Lupa. Finals del segle XIII-inicis del segle XIV.

C.- Tractat Vidal Major, fol. 3. 1250-1280.

D.- Capitell de la galeria septentrional del claustre de la catedral de Tarragona. Entrada a la ciutat de Jerusalem. Finals del segle XII-inicis del segle XIII.

E.- Diptic d'ivori procedent de la catedral de Vic (Walters Art Gallery, Baltimore). Entrada a Jerusalem. França (?). Segona meitat del segle XIV.

F.- Mestre Bartomeu, Pere Bernés i mestre Andreu, retaule de l'altar major de la Seu de Girona. c. 1325-1380.

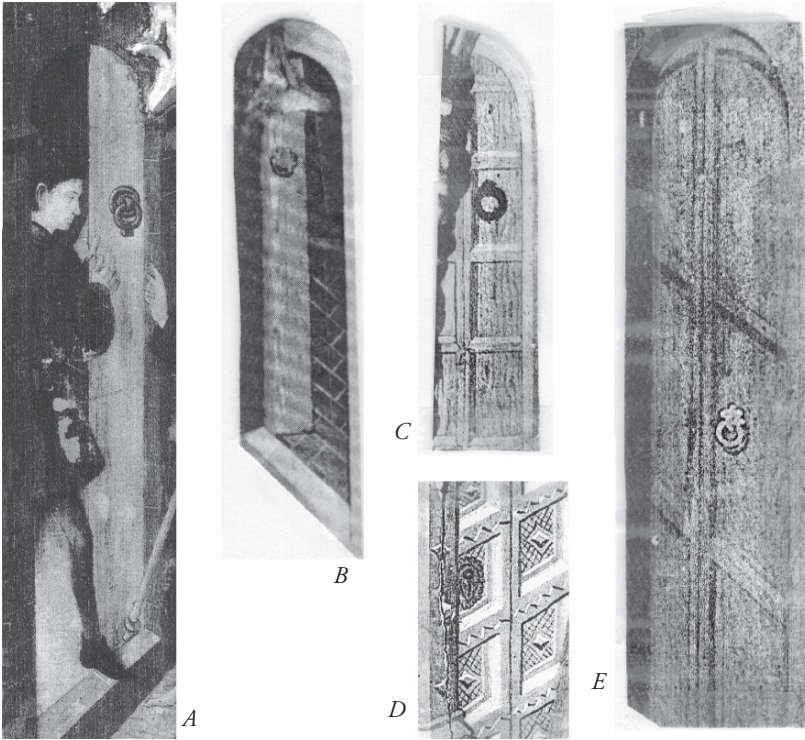
G.- Frontal de Sant Pau i Santa Tecla. Catedral de Tarragona. Retir de la santa. 1194-1215/33.

H.- Decretum Gratiani, Causa XIII. Vers 1300.

I, J.- Retaule dedicat a sant Miquel Arcàngel procedent de la Seu d'Elna. Sant Pere a les portes del Cel i sant Miquel pesant les ànimes.

K.- Retaule dedicat a Sant Antoni Abad. Anunciació. Finals del segle XIV-inicis del segle XV.

L.- Mestre de Tortosa, pintures de la cara exterior de les portes del políptic de l'altar major de la catedral de Tortosa. Les tres Maries davant del sepulcre. 1351.

LÀMINA 13: PICAPORTES, TIRADORS I ESCUDETS DE PANY

A.- Mestre del Rosselló, compartiment procedent d'un retaule. Sant Andreu allibera un bisbe de la temptació del diable. Primer terç del segle XV.

B.- Jaume Cirera, retaule dedicat a Sant Joan Baptista i Sant Miquel Arcàngel de l'església de Sant Llorenç de Morunys. Naixement de Sant Joan Baptista. Tercer quart del segle XV.

C.- Guerau Gener, retaule dedicat a Sant Bartomeu i Santa Isabel de la Catedral de Barcelona. Oració de Santa Isabel. 1401.

D.- Jaume Cabrera, retaule de Santa Fe del Penedès. Empresonament de la santa. Finals del segle XIV-inicis del segle XV.

E.- Mestre d'All, retaule de la Mare de Déu d'All (Isòvol). Anunciació. Tercer quart del segle XV.

LÀMINA 14: BALDES, PANYS I FORRELLATS

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

A.- Compartiment d'un retaule dedicat a Sant Romà, provinent de Càldegues (Alta Cerdanya). Degollació de sant Romà. Darrer terç del segle XV.

B.- Joan Reixac, retaule dedicat a Sant Nicolau. Naixement del sant. 1450-1460.

C.- Ferrer Bassa, saltiri anglo-català, fol. 101. Vers 1340-1348.

D.- Obrador de Bernat Martorell, retaule dedicat als sants Cosme i Damià de l'antiga capella dedicada a aquests sants del claustre de la Catedral de Barcelona. Guarició miraculosa de Pal·ladià. 1453-1455.

E, F.- Germans Vergós, compartiments del retaule major provinent de Sant Esteve de Granollers (Vallès Oriental). Alliberaments de Sant Esteve i del cavaller Galceran de Pinós. 1491/95-1413.

G.- Lluís Borrassà, compartiment del retaule dedicat a Sant Pere provinent de Sant Pere de Terrassa (Vallès Oriental). Alliberament del Sant. 1411-1413.

H.- Jaume Huguet, retaule dedicat a Sant Bernardí i l'Àngel Custodi, provinent de la capella del gremi dels esparters i els vidriers de la Catedral de Barcelona. Miracle de Sant Bernardí al llac de Màntua. 1462-1475.

I.- Mestre de Badalona, retaule dedicat a Sant Joan Baptista i a Sant Esteve provinent de Badalona. Naixement de Sant Joan Baptista. Primera meitat del segle XV.

J.- Bernat Martorell, retaule dedicat a Sant Miquel Arcàngel provinent de la Poble de Cèrvoles (Les Garrigues). Anunciació. Mitjans segle XV.

LÀMINA 15: CLAUS DE PANY

A

B

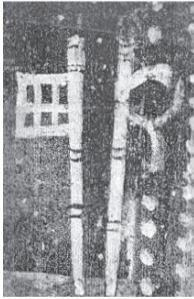
C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

A, B.- Beat de la Seu d'Urgell, fols. 22 r i 128 v. 970 – inicis s. XI. • C.- Beat de Torí, fol. 165 r. c. 1100. • D.- Pintures murals de l'absis de Santa Maria de Mur. Segona meitat s. XII. • E.- Frontal de Sant Martí d'Ix. S. XII. • F.- Pintures murals de l'absis de Sant Miquel d'Engolasters (Andorra). Segona meitat s. XII. • G.- Capitell núm. 66 de la galeria oriental del claustre de Santa Maria de l'Estany. S. XII. • H.- Frontal de l'Apostolat. S. XII. I.- Frontal d'Esquiús. S. XII. • J.- Frontal de Martinet. Primera meitat s. XII. • K.- Pintures murals de l'absis de Sant Pere de la Seu d'Urgell. Segona meitat s. XII. • L.- Pintures murals de l'absis central de Sant Pere de Burgal. S. XII-XIII. • M.- Pintures murals de l'absis de Sant Romà de les Bons (Encamp). Segona meitat s. XII. • N.- Pintures murals de l'absis central de Santa Maria de Barberà. Finals s. XII – inicis s. XIII.

LÀMINA 16: CLAUS DE PANY

O

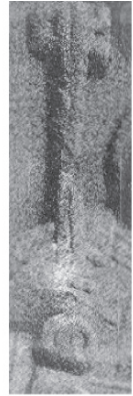
P

Q

R

S

T

U

V

W

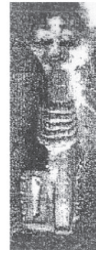
X

Y

Z

Z Bis

O.- Lateral 1 de la Vall de Ribes. Segona meitat s. XIII.

P; Q, R.- Portalada de Santa Maria de Ripoll. 1160-1180.

S.- Timpà de Sant Joan i Sant Pol de Sant Joan de les Abadesses. Segona meitat s. XII.

T.- Frontal procedent potser d'Estet. S. XIII.

U.- Lateral 1 de Mongrony. Finals s. XIII.

V.- Beat de Liébana (Bibliothèque Nationale de Paris), fol. 96. S. XI.

W.- Portalada de Santa Maria de Ripoll. 1160-1180.

X.- Taller de Sixena (?). Frontal d'altar. 1200-1210.

Y.- Taller de mestre Ramon. Bíblia del 1268, ms. 25, fol. 263. c. 1268.

Z.- Capitell núm. 11 de la galeria nord del claustre de Santa Maria de l'Estany. S. XII.

Z bis.- Capitell de la Seu de Vic. Finals s. XII.

LÀMINA 17: CLAUS DE PANY

A

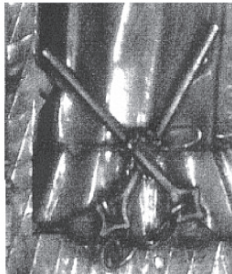
B

C

D

E

F

A.- Pere Oller. Retaule major de la Seu de Vic. 1420-1430.

B.- Germans Vergós. Compartiment del retaule major provinent de l'església de Sant Esteve de Granollers. El diable suplanta Sant Esteve nounat. 1491/95-1500.

C.- Bernat Martorell. Retaule de la Transfiguració de la Catedral de Barcelona. Jesús i la Samaritana. 1445-1452.

D, E.- Francesc Artau I i II, i altres mestres no identificats. Arqueta reliquiari de Sant Martíria. Monestir de Sant Esteve de Banyoles. 1413-1453.

F.- Custòdia de la Seu de Vic (destruïda el 1936). 1413.

LÀMINA 18: CLAUS DE PANY

G

H

I

J

K

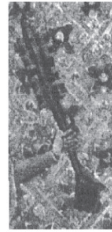
L

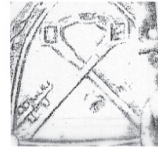
M

N

O

P

Q

R

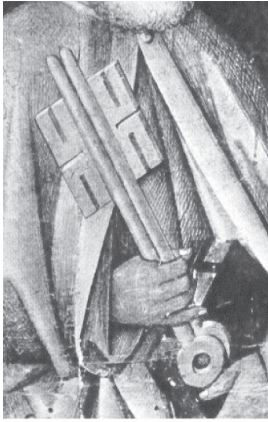
S

T

- G.- Clau de volta de la capella dedicada a Sant Pere de la Seu de Vic. S. XIV.
 H.- Retaule de Sant Pere de l'església de Sant Llorenç de Lleida. 1360-1378 (ó 1390).
 I.- Escultura de Sant Pere de l'església d'Anglesola (Lleida). S. XIV.
 J.- Escultura de Sant Pere de la capella dedicada al sant. Sevallar de l'Avadiat (Tàrragona). S. XV.
 K.- Creu de terme. Museu de la Seu de Manresa. S. XV.
 L.- Capitell del claustre de la Seu de Vic. Segona meitat s. XIV.
 M.- Escultura de Sant Pere. Segona meitat s. XIV.
 N.- Jordi de Déu. Retaule de Sant Llorenç de l'església de Santa Coloma de Queralt. 1386-1387.
 O.- Ferrer Bassa. Llibre d'Hores de la reina Maria de Navarra, fol. 2 r. 1338-1342.
 P.- Joan Carbonell. Creu processional de la Seu de Vic. 1394.
 Q.- Pere Oller. Retaule major de la Seu de Vic. 1420-1430.
 R.- Rafael Destorrents. Missal de Santa Eulàlia. c. 1403.
 S.- M. Luchner. Retaule de Tots Sants de la Seu de Barcelona. c. 1488.
 T.- Escultura de Sant Pere. Darrer quart s. XIV.

LÀMINA 19: CLAUS DE PANY

U

V

W

X

Y

U.- Jaume Huguet. Retaule dedicat a Sant Jordi (destruït). Primera meitat del segle XV.

V.- Jaume Huguet. Porta d'un retaule? (Hispanic Society, Nova York). Primera meitat del segle XV.

W.- Joan Reixac. Retaule de Santa Úrsula, procedent de l'església parroquial de Cubells (Noguera). 1468.

X.- Retaule dedicat a Sant Pere, procedent possiblement d'Ardèvol. Finals s. XV.

Y.- Pere Garcia. Compartiment d'un retaule dedicat a Sant Pere (col. part). Segona meitat del segle XV.